

Usvajanje hrvatskog jezika u ranoj dobi

Vrbanec, Dora

Master's thesis / Diplomski rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:829663>

Rights / Prava: [Attribution 4.0 International](#)/[Imenovanje 4.0 međunarodna](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-20**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET U RIJECI
ODSJEK ZA KROATISTIKU

Dora Vrbanec

USVAJANJE HRVATSKOGA JEZIKA U RANOJ DOBI

DIPLOMSKI RAD

Rijeka, 2024.

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET U RIJECI
ODSJEK ZA KROATISTIKU

Dora Vrbanec

USVAJANJE HRVATSKOGA JEZIKA U RANOJ DOBI

DIPLOMSKI RAD

Mentor: izv. prof. dr. sc. Nikolina Palašić

Rijeka, 2024.

UNIVERSITY OF RIJEKA
FACULTY OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES
DEPARTMENT OF CROATIAN LANGUAGE AND LITERATURE

Dora Vrbanec

ACQUISITION OF THE CROATIAN LANGUAGE AT AN
EARLY AGE

MASTER THESIS

Mentor: izv. prof. dr. sc. Nikolina Palašić

Rijeka, 2024.

ZAHVALE

Prvenstveno zahvaljujem svojoj mentorici Nikolini Palašić na strpljenju, pomoći i vodstvu pri izradi ovog diplomskog rada. Hvala na svim pruženim savjetima i pozitivnom stavu.

Hvala mojoj obitelji, posebno mami Dubravki i sestri Vlasti, na neizmjerne podršci tijekom studiranja i što su vjerovale u mene čak i kad ja nisam. Hvala i jednoj zvjezdici na nebu koja me čuvala na neki drugačiji način, samo meni poseban. Volim vas.

Hvala Maji i Nensi, mojim najboljim prijateljicama, što su bile dio studiranja, a još su uvijek dio mog života. Vi ste naše studentske dane učinile doista posebnima – bez vas učenja bi bila dosadna, a vino bi imalo drukčiji okus.

Hvala svim ostalim prijateljima i kolegama koji su zajedno sa mnom bili na ovom prekrasnom putovanju zvanom *studiranje*.

I, šećer na kraju, hvala mojoj nećakinji Petri, koja još nije ni svjesna da je zaslužna za ovaj rad. Ti si, srčeke moje, sa svojim prvim riječima pa onda i neobičnim rečenicama u našoj preslatkoj komunikaciji probudila u meni želju i zanimanje da istražujem o jeziku i na kraju napišem ovaj diplomski rad.

Kako bi ti rekla na svoj poseban način: *Volim te puno bolje*, a samo mi znamo da nam ni talijanski ni hrvatski jezik to ne može izračunati.

IZJAVA O AUTORSTVU DIPLOMSKOG RADA

Ovime potvrđujem da sam osobno napisala rad pod naslovom: Usvajanje hrvatskoga jezika u ranoj dobi te da sam njegova autorica.

Svi dijelovi rada, nalazi i ideje koje su u radu citirane ili se temelje na drugim izvorima (mrežnim izvorima, literaturi i drugom) u radu su jasno označeni kao takvi te adekvatno navedene u popisu literature.

Ime i prezime studentice: Dora Vrbanec

Datum:

Vlastoručni potpis: _____

Sadržaj

1.	Uvod.....	1
2.	Jezik, govor i komunikacija	2
3.	Usvajanje hrvatskoga jezika	7
3.1.	Razvojne faze u komunikaciji djeteta	7
3.1.1.	Predjezična faza.....	7
3.1.2.	Jezična faza.....	9
3.2.	Usvajanje jezičnoga znaka u ranoj dobi.....	15
3.3.	Inovacijski leksemi i gramatemi	18
4.	Dvojezično i višejezično usvajanje jezika u ranoj dobi	22
4.1.	Podjele i vrste dvojezičnosti.....	23
4.2.	Teorije usvajanja jezika.....	25
4.3.	Proces usvajanja stranoga jezika u ranoj dobi.....	28
4.4.	Sličnosti i razlike u usvajanju jednoga i više jezika.....	30
4.5.	Obitelj kao dvojezična obitelj	36
4.6.	Prednosti, nedostaci i izazovi dvojezičnosti.....	42
5.	Usporedba hrvatskoga i talijanskoga jezika.....	48
6.	Metodologija	51
7.	Analiza korpusa – primjeri komunikacije na hrvatskome jeziku u dvojezičnoj obitelji.....	52
7.1.	Pretpostavljeni utjecaj talijanskoga jezika na fonetskoj razini.....	52
7.2.	Pretpostavljeni utjecaj talijanskoga jezika na leksičkoj razini	52
7.3.	Pretpostavljeni utjecaj talijanskoga jezika na sintaktičkoj razini.....	53
7.4.	Utjecaj kajkavskoga narječja.....	54
7.5.	Razvojna faza govora	55
8.	Zaključak.....	56

Popis tablica i slika	59
Literatura	60

1. Uvod

Jezik je osnovno priopćajno sredstvo i temeljni način komunikacije među ljudima. Svaki jezik zapravo je dinamičan sustav podložan promjenama, te se zbog toga može reći da razvoj nekog jezika nikada ne prestaje.

Govorenje i pisanje nekoga jezika čini se sasvim prirodno i razumljivo u slučaju kada je osoba izvorni govornik jezika, odnosno kada ga uči od rođenja. Međutim za ovladavanje jezikom trebaju biti zadovoljeni određeni uvjeti, a na jezični razvoj utječu različiti i brojni čimbenici. U slučaju da su zadovoljeni nužni uvjeti za jezični razvoj (npr. mogućnost slušanja i govorenja), dijete jezik usvaja već od samoga rođenja. Pod usvajanjem se misli na spontan i nesvjestan proces jezičnoga razvoja, odnosno poboljšavanja jezičnih sposobnosti. Ipak, iako je riječ o nesvjesnom i spontanom procesu, u pozadini toga procesa odvijaju se i brojni drugi procesi o kojima jezični razvoj ovisi, ali na koje ujedno i utječe.

U današnje vrijeme broj dvojezičnih i višejezičnih obitelji u kontinuiranom je porastu. Dijete može simultano ili sukcesivno usvajati dva ili više jezika od rođenja. Svaki se jezik može usvajati kao materinski ili drugi, odnosno strani jezik. Uz usvajanje dvaju jezika od rane dobi vežu se i određene zablude, no istina je da ne postoje veće prepreke da dijete od samoga rođenja počne usvajati više jezika i da u tome bude uspješno.

Ovaj se rad bavi usvajanjem hrvatskoga jezika u ranoj dobi. Osim na usvajanje hrvatskoga jezika u općenitom smislu naglasak je stavljen na usvajanje hrvatskoga jezika u dvojezičnim obiteljima, tj. u dvojezičnome okruženju. Rad se sastoji od teorijskoga i empirijskoga dijela. Nakon uvodne cjeline u drugoj se cjelini opisuju jezik, govor i komunikacija, dok se treća cjelina bavi usvajanjem hrvatskoga jezika i specifičnostima toga procesa. U četvrtoj se cjelini govori o dvojezičnom i višejezičnom usvajanju jezika u ranoj dobi, a u petoj se ukratko uspoređuju hrvatski i talijanski jezik. Nadalje u šestoj se cjelini iznosi metodologija rada za empirijski dio, dok se u sedmoj i empirijskoj cjelini analizira korpus, odnosno primjeri komunikacije na hrvatskom jeziku u dvojezičnoj obitelji. U posljednjoj se cjelini iznosi zaključak, nakon kojega još slijedi popis tablica i slika te literature korištene u radu.

2. Jezik, govor i komunikacija

Jezici predstavljaju jedan od primjera sustava znakova. Svaki sustav znakova posjeduje strukturu i pravila koja se nadopunjuju kako bi proizveli suvisao način komunikacije. Sustav znakova može biti otvoren i zatvoren. U zatvorenom se sustavu znakovi ne mogu povezivati kako bi stvorili novi znak, a svaki djeluje samostalno. Većina životinja koristi se zatvorenim sustavima znakova u kojima je značenje glasa ili pokreta genetski programirano. Primjerice ptice često imaju specifične pozive na parenje koji su unaprijed programirani i rabe se samo u tu svrhu. Ljudi i u manjoj mjeri ostali primati koriste se otvorenim sustavima znakova koji se temelje na simbolima. Ljudska je komunikacija gotovo u cijelosti simbolička. Simbol je znak s proizvoljnim značenjem. Različiti simboli mogu imati isto značenje, a jedan simbol može imati više od jednoga značenja (Rouse i Rouse, 2005:68).

S lingvističkoga stajališta znak je sve što prenosi informaciju, poput riječi, predmeta, gesta, slike ili glasa. Stoga je i svaka riječ, bez obzira na to je li ona napisana ili izgovorena, zapravo znak. I crteži, slike, fotografije i dr. na stanovit su način znakovi.

Jezik nije isto što i govor. Jezik je društvena tvorevina i zajednički je svim pripadnicima iste jezične zajednice, dok je govor individualna tvorevina svakog pojedinca. Jezična aktivnost bitna je karakteristika ljudskoga djelovanja, a između mnogih čovjekovih djelatnosti jezična je jedna od najraširenijih. Uporaba jezika u govoru različita je te ovisi o mnogim čimbenicima kao što su oni lingvistički, ali i drugi, poput socijalnih, psihičkih, kognitivnih i genetskih. Jezik omogućuje realizaciju govora u zvučnoj formi te je u tom smislu jezik organizator govora. U užem smislu jezik se može opisati kao apstraktan sustav znakova i pravila po kojima se ti znakovi kombiniraju u svrhu sporazumijevanja, odnosno prijenosa obavijesti (Pavličević-Franić, 2005: 14).

Ljudsku komunikaciju karakterizira to što je značenje simbola vrlo rijetko genetski programirano. Stoga je interpretacija simbola naučena, a značenje pojedinih riječi uči se od rođenja.

Uloga jezika u društvu i životu oduvijek je bila istaknuta. Jezik omogućuje izražavanje bezbrojnih ideja, opisivanje događaja, pričanje priča, recitiranje pjesama, kupnju, prodaju ili cjenkanje na tržnicama, upravljanje pravnim sustavima, držanje političkih govora i sudjelovanje u bezbrojnim drugim aktivnostima koje sačinjavaju društva u kojima ljudi žive. Omogućuje koordinaciju rada s drugima, prijenos informacija, pronalazak odgovora ili obavljanje svakodnevnih aktivnosti. Služenje jezikom čini se prirodnim poput disanja ili

hodanja. No uporaba jezika zahtijeva zamršenu mrežu vještina koja se obično uzima „zdravo za gotovo“ (Clark, 2016: 1).

Jedno od temeljnih načela jezika vrlo je jednostavno, a to je da osobe koje ne razumiju određeni jezik na njemu neće moći uspješno komunicirati. Različiti jezici odražavaju i različite poglede na svijet. Uspješna komunikacija na određenom jeziku nije determinirana samo poznavanjem vokabulara i gramatičkih pravila, već i širokim spektrom različitih urođenih pretpostavki koje su zajedničke izvornim govornicima, a strancima nisu tako lako uočljive. Slijedom toga smisao rečenica i riječi u njima se uvijek mijenja upotrebom različitih struktura, narječja, idioma, i dr. Primjerice zbog idiomatskih izraza svaka riječ ne smije se shvaćati doslovno. Takve posebnosti daju dodatnu težinu i složenost procesu komunikacije.

Uspješno komuniciranje na stranom jeziku nije puko pripisivanje novih etiketa poznatim predmetima, nego određivanje poznatih predmeta na nov način. Uspješna komunikacija zahtijeva poznavanje vokabulara i gramatike, ali i prihvaćanje činjenice da ljudske pretpostavke o svijetu i razumijevanje vlastita iskustva nije apsolutno i stalno, nego relativno (Rouse i Rouse, 2005:70).

Uz govor i jezik vezana je stoga i misaona aktivnost. Prijelaz misaone aktivnosti u jezičnu aktivnost (verbaliziranu ili napisanu) odvija se posredstvom unutarnjega govora koji se razlikuje i od početne misli i od vanjskoga govora. Jezik, govor i mišljenje neraskidivo su povezani te ih se može smatrati sastavnim dijelom opće ljudske spoznaje. No to nikako ne znači da se mogu poistovjetiti. Dokaz je i činjenica da se ista misao može izraziti različitim riječima, različitim strukturama i na različitim jezicima. Jezik se razvija razvojem mišljenja, jedno drugo omogućuje i nadopunjuje. Mišljenje, dakle čovjekova kognitivna razina, omogućava procese učenja pa time i učenje jezika, a naučena jezična pravila i norme omogućuju zatim organizaciju govora, odnosno verbalnu komunikaciju (Pavličević-Franić, 2005: 14).

Jezik i govor stoga su temelj ljudske komunikacije. Jezik također kodira, klasificira i rangira ljudsko ponašanje te je stoga i temeljni medij, odnosno način pomoću kojeg se informacije, posebno kulturne informacije prenose s jedne na drugu generaciju. Uz jezik i govor neminovno dolazi i pismo. Pismo kao način komuniciranja obuhvaća upotrebu adekvatna jezika. Pismo je novija pojava od jezika i govora; primjerice u ranijim kulturama pismo, odnosno čitanje i pisanje, bila bi rijetka i cijenjena umjetnost.

Koristeći se jezikom i govorom, ali i neverbalnim znakovima, ljudi komuniciraju. Komunikacija je proces prenošenja poruke između osoba. U tom je procesu važno da poruka

koju pošiljatelj prenosi bude točno primljena u pogledu sadržaja i značenja (Rouse i Rouse, 2005: 40). Ćoso (2016: 495) ističe tri sastavnice komunikacijske kompetencije:

1. gramatička sastavnica – označava poznavanje riječi (leksičkih jedinica) te fonološka, morfološka, sintaksna i rečenično-gramatička pravila
2. društveno-jezična sastavnica (sociolingvistička) – odnosi se na poznavanje odnosa između upotrebe jezika i nejezičnoga (sociokulturnoga i diskursnoga) konteksta
3. strategijska sposobnost – označava verbalna i neverbalna sredstva za ostvarenje komunikacije.

Komunikacija se odvija jezikom, npr. razgovorom ili pisanjem poruka, odnosno jezikom u usmenom ili pismenom obliku, ali i na druge načine. Ljudi komuniciraju i znakovima (simbolima) kao što su npr. prometni znakovi, crveno svjetlo na semaforu, plavo rotirajuće svjetlo policijskoga automobila, crveni križ na vozilu hitne pomoći, i dr. Osim toga komunikacija se odvija i pokretima tijelima, npr. kimanje glavom lijevo-desno kada se želi reći „ne“ ili gore-dolje kada se nešto potvrđuje, kažiprst podignut prema gore kao znak upozorenja ili prijekora itd. (Pavličević-Franić, 2005: 18). Jezik stoga ne treba poistovjećivati ni s komunikacijom jer komunikacija je više od upotrebe jezika. Ipak, jezik je najčešći oblik komunikacije među ljudima.

U današnje vrijeme komunikacija se više ne smatra pravilnim i mehaničkim procesom prijenosa poruke s jednim homogenim kodom od jednoga do drugoga sugovornika. Umjesto toga zastupa se i podržava ideja da se komunikacija može predočiti kao zbroj dvaju procesa, procesa proizvodnje i procesa interpretacije. U tim procesima pošiljatelj i primatelj izmjenjuju se u ulogama proizvodnje i interpretacije poruke, što se događa zbog dvosmjernosti procesa komunikacije (Ćoso, 2016: 496).

Pavličević-Franić (2005: 19) navodi kako će se jezična komunikacija najuspješnije ostvariti ako sudionici priopćajnoga procesa imaju isti jezični kod. No takve su situacije u komunikaciji rijetke. Sugovornici se služe različitim jezičnim sredstvima koja pripadaju različitim jezičnim idiomima (narječja, sociolekti, žargonizmi), a u komunikaciju se unose individualni oblici izražavanja. Rijetko kad dvije osobe o istoj temi isto misle, drukčije se otkrivaju i spoznaju, različitog su jezičnog predznanja i pouzdanja i dr. Stoga pri ostvarenju uspješne jezične komunikacije, uz jezične elemente, važnu ulogu imaju i individualne osobine ljudi, kao što su npr. temperament, trenutačno raspoloženje, govorne navike, iskustvo i dr. Sve

to do izražaja dolazi u različitim područjima ljudskoga djelovanja u kojima se jezik i ostvaruje. To su (Pavličević-Franić, 2005: 22–23):

- jezično-izražajno područje; odnosi se na sporazumijevanje, usmenu i pismenu komunikaciju među ljudima, na priopćajni proces, odnosno prijenos poruka od govornika do slušatelja
- jezično-odgojno područje; odnosi se na učenje jezika u institucijama odgojno-obrazovnoga sustava s obzirom na to da usvajanje jezika, a time i učenje, nije ništa drugo nego oblik komunikacije
- jezično-spoznajno područje; obuhvaća intelektualne aktivnosti vezane za proces mišljenja i logičkoga zaključivanja koje se ostvaruju jezikom i preko jezika, shvaćenog kao „oruđe misli“
- jezično-djelatno područje; obuhvaća širok raspon djelatnosti, poslova i zanimanja u kojima čovjek svoje radne zadaće realizira zahvaljujući poznavanju jezika; npr. učitelji, profesori, glumci, spikeri, političari itd.
- jezično-umjetničko područje; podrazumijeva kreativno područje stvaranja riječima kao elementima izražavanja osjećaja i umjetničkoga doživljaja, npr. književnost kao umjetnost riječi, govorništvo, recitiranje, interpretativno čitanje i dr.

Jezike je moguće podijeliti na različite načine, zbog čega se u teoriji i praksi javljaju mnoge zasebne vrste jezika. Globalizacija i migracije već odavno dovode do zbližavanja i najudaljenijih kultura i pojedinaca pa se sve češće govori o dvojezičnosti ili čak višejezičnosti. Takve pojave rezultirale su nastajanjem pojmova kao što su prvi jezik, drugi jezik, primarni jezik, sekundarni jezik, materinski jezik, rodni jezik, strani jezik, većinski jezik, manjinski jezik i dr. Na teorijskoj razini terminologija tih pojmova nije precizna (Ćoso, 2016: 494).

Za prethodno iznesene pojmove različiti autori iznose i različite definicije, što je i razlog zašto u literaturi ne postoji konsenzus oko terminologije. Prvi i materinski jezik obično se promatraju zajedno. Međutim postoje i autori koji prave razliku između tih pojmova. Materinski se jezik odnosi na prvi jezik koji čovjek kao dijete usvaja u emocionalno karakteriziranoj povezanosti djeteta i majke ili eventualno druge bliske osobe ako majke nema, npr. oca, bake ili pak djeda. Za razliku od materinskoga jezika termin „prvi jezik“ ima tek kronološku karakteristiku, npr. u situaciji kada je dijete nakon rođenja neko vrijeme bilo izloženo jednom jeziku – prvom jeziku, a potom, prije nego što bi počelo govoriti, duže

vremena nekom drugom jeziku, dijete će progovoriti taj drugi jezik. U tom slučaju drugi jezik postaje materinski jezik djeteta, iako to nije prvi jezik. Ostali nazivi koji su srodni materinskom jeziku jesu: roditeljski jezik (jezik koji dijete preuzima od roditelja), obiteljski jezik (jezik kojim se obitelj najčešće služi), kućni jezik (jezik kojim netko govori u kući) itd. (Ćoso, 2016:496).

Drugi i strani jezik također se često promatraju zajedno, no i između tih pojmova postoje razlike. Strani je jezik prototipno jezik koji se ne govori u okolini gdje tko živi i djeluje (Jelaska, 2012: 88). Drugi se jezik može definirati kao bilo koji novi jezik kojim osoba ovladava u zajednici gdje se njime služi (uključujući najmanju zajednicu kao što je obitelj, pa sve do najšire, kao što je država). U pravilu to je jezik koji se usvaja nakon materinskog u dvojezičnoj ili višejezičnoj obitelji (Ćoso, 2016: 496). Kako ističe Jelaska (2012: 89), naziv „drugi jezik“ je višeznačan jer se jezik naziva drugi i kada se suprotstavlja trećem. Tada je možda češće značenje doslovno drugi po redu, bilo da se radi o drugom idiomu materinskoga jezika (npr. standardni u odnosu na zavičajni) nekom okolinskom jeziku bilo prvom stranom jeziku.

Ukoliko osoba govori dva jezika, a jednim od njih bolje vlada, utoliko se može govoriti i o podijeli na primarni i sekundarni jezik. Primarni je jezik, dakako, onaj koji govornik bolje poznaje ili onaj kojim se više koristi. Sekundarni je jezik onaj koji se manje razumije ili manje koristi.

Osim neujednačene terminologije problem predstavlja mogućnost promjene statusa nekog jezika kod govornika. Npr. materinski jezik u nekim situacijama može izgubiti na važnosti, što je vidljivo u primjeru imigranata koji dugo žive u nekoj stranoj zemlji, pa može postati sekundarni jezik, kućni (obiteljski) jezik, nasljedni jezik i sl. (Ćoso, 2016: 494). Zbog komplicirane i nedosljedne terminologije prilikom istraživanja jezika, posebno prilikom istraživanja pojave dvojezičnosti ili višejezičnosti, potrebno je voditi računa o kontekstu i značenju tih pojmova. Primjerice usvajanje drugoga jezika, s obzirom na mogućnost promjene statusa nekoga jezika kod govornika, može značiti i usvajanje materinskoga jezika.

3. Usvajanje hrvatskoga jezika

Usvojiti jedan jezik znači usvojiti sve njegove razine: značenjsku (semantičku), rječničku (leksičku), izraznu (fonološku), i to u govorenju (fonetika) i pisanju (grafetika), obličnu (morfološku), rečeničnu (sintaktičku), uporabnu (pragmatičku) i društvenojezičnu (sociolingvističku) (Jelaska, 2012: 19).

Hrvatski jezik pripada obitelji južnoslavenskih jezika zajedno sa slovenskim, srpskim, makedonskim i bugarskim. U odnosu na neke druge europske jezike, hrvatski jezik posjeduje složen morfološki sustav što pred dijete stavlja različite zahtjeve u odnosu na jezike s nižom flektivnošću kao što je njemački jezik ili jezike s pravilnom flektivnošću kao što je turski jezik (Kovačević, Palmović i Hržica, 2009: 153–154).

3.1. Razvojne faze u komunikaciji djeteta

Jezični razvoj kod djece odvija se u fazama. Većina autora taj razvoj dijeli na dvije faze (Šego, 2009: 125):

1. predjezičnu i
2. jezičnu.

3.1.1. Predjezična faza

Predjezično ili predlingvističko razdoblje traje od rođenja djeteta do otprilike prve godine života. Valja napomenuti kako razvojna razdoblja komunikacije djeteta nije moguće točno vremenski odrediti, odnosno odijeliti iz razloga što su ona determinirana individualnim mogućnostima i psihofizičkim sposobnostima svakoga djeteta. Zbog tog se razloga i odstupanje tijekom razvojnih faza (od nekoliko mjeseci) i dalje smatra urednim jezičnim razvojem (Pavličević-Franić, 2005: 42–43).

Predjezična faza, kao što je rečeno, započinje već pri rođenju djeteta. Neki autori, npr. Vrsaljko i Paneka (2018: 142) ističu kako komunikacija djeteta s okolinom započinje već u utrobi majke jer dijete čuje zvučne podražaje i odgovara kretanjem. S obzirom na to da su kretanje jedini način na koji dijete u toj fazi komunicira, ne može se govoriti o razvojnoj fazi jer

izostaje govor. Predjezično razdoblje traje do trenutka kada dijete ne izgovori prve smislene riječi.

Tu je fazu moguće podijeliti na četiri kraće faze (Pavličević-Franić, 2005: 43):

1. predgovorno razdoblje
2. komunikativno glasanje
3. vokalizacija
4. faza brbljanja.

Nakon rođenja dijete odmah započinje komunikaciju s okolinom, i to putem plača. Predgovorno razdoblje traje od rođenja do otprilike drugoga mjeseca života. Plačem dijete iskazuje svoje potrebe i reakcije. Nakon te faze slijedi faza komunikativnoga glasanja.

Prve interakcije između novorođenčadi i roditelja uglavnom su izmjene emocija, a počinju odmah po rođenju vizualnim kontaktom te promjenama u ponašanju djeteta. Kako te reakcije postaju složenije, tako se javljaju recipročne interakcije tijekom baratanja s djetetom i u igri, tako da se s između šest i osam tjedana dijete smiješi kao reakcija na društvenu interakciju (Sheridan, 1997: 63). Razdoblje komunikativnoga glasanja stoga se manifestira kao „gukanje“ ili kao smijeh (Pavličević-Franić, 2005: 43). Iako roditelji i djetetu drugi bliski ljudi početak gukanja smatraju velikim događajem, znanstvenici ga, kao i plač, ne smatraju pretečom jezika. To je iz razloga što gukanje i plač nemaju karakteristike govora (Vrsaljko i Paneka, 2018: 142).

U trećem razdoblju dolazi do vokalizacije, a traje otprilike od petoga do osmoga mjeseca. Obilježeno je razvojem vokalskoga sustava, vokalnim igrama te ponavljanjem artikuliranih odsječaka (Pavličević-Franić, 2005: 43).

Slijedi faza brbljanja, koja otprilike traje od osmoga do dvanaestoga mjeseca. U toj fazi dijete zna izreći slogove, kombinirati suglasnike i samoglasnike ponavljajući ih više puta u interakciji sa sugovornikom ili igračkom (Šego, 2009: 125). Kako navodi Pavličević-Franić (2005: 43), prvo se usvajaju prednji i srednji otvornici (i, e, a), a potom stražnji koji se izgovaraju u grlenom dijelu usta (o, u). Kod zatvornika je situacija obrnuta; prvo se usvajaju stražnji (m, t, d, k, g, p, b), a nakon njih oni koji se tvore u prednjem dijelu usta. S obzirom na to da se u završnom dijelu fonske faze navedeni glasovi spajaju i ponavljaju u obliku slogova, dobivaju se ritmički izričaji tipa: *ma-ma-ma... ba-ba, ta-ta-ta, ga-ga-ga, pa-pa, da-da* i sl., za koje većina roditelja misli da su prve riječi. Međutim riječ je zapravo o ritmičkim logatomima,

odnosno slogovima koji nemaju značenje, već artikulacijski i akustički oponašaju obilježja pravih, toničkih riječi (npr. *nanana*, *ninane*, *čaću*, *lelela*, itd.).

Problematično je i teško ustanoviti koliko dijete razumije. Rana komunikacija odvija se u poznatim situacijama u kojima rutina i svakodnevna iskustva pomažu djeci točno pogoditi značenje, a bez velike potrebe da razumiju to što se govori. Također postoje i razlike u načinu na koji djeca stječu prvo razumijevanje jezika, a one su odraz odnosa i interakcija u obitelji (Sheridan, 1997:63).

Kada je riječ o fazi brbljanja, treba reći kako nije slučajno da se u većini svjetskih jezika riječi kojima se nazivaju najbliži srodnici, npr. „mama“, „tata“, „baba“ i dr., izgovaraju vrlo slično. Hrvatsko *mama*, englesko *mum* i *mummy*, francusko *mamon*, talijansko *mamma*, njemačko *Mutty*, sličnoga su izgovora jer su sva djeca, bez obzira na vrstu materinskoga jezika i okruženje u kojemu odrastaju – u istoj fonskoj razvojnoj fazi. Fonska se faza naziva i predjezičnom iz razloga što ne ovisi o konkretnom jeziku, gramatičkom ili leksičkom sustavu, već o djetetovu psihofizičkom i fiziološkom razvojnom stupnju, koji je zajednički svoj djeci određene dobi (Pavličević-Franić, 2005: 43–44). Nakon faze brbljanja započinje jezična faza koja se također može podijeliti na nekoliko manjih faza.

3.1.2. Jezična faza

Kod većine djece jezična faza nastupa oko prve godine života. Ovisno o individualnim mogućnostima i razvoju djeteta ta se faza može javiti i ranije. Zdrava djeca još su po rođenju sposobna razlikovati zvukove i određena iskustva vezana za njih, no sve do otprilike prvoga rođendana nisu sposobna shvatiti i producirati lingvistički znak iz razloga što ne razumiju komunikacijsku nakanu. Prvi jezični znakovi javljaju se u dobi od 9 do 12 mjeseci, zajedno s drugim vještinama kojima se pažnja usmjerava prema vanjskim objektima (primjerice zurenje u nekoga ili nešto, oponašanje radnje koje drugi izvode na predmetu ili s njime, pokazivanje ili podizanje predmeta kako bi se pokazao ostalima, i sl.) (Matovac, Tanacković Faletar, 2009: 250).

Iako dijete u početku druge godine upotrebljava prve riječi, često tu zapravo nije riječ o pravim pojmovima jer takve riječi nemaju odgovarajućega značenja. Neki autori smatraju da se radi o tzv. pred-pojmovima, a drugi shemama. Za dijete „vau-vau“ može predstavljati određenoga psa, neku drugu životinju ili pak sve što se kreće. Zbog toga se takve prve riječi ne

smatraju individualnim pojmovima. U kasnijoj fazi djetetova razvoja pretpojmovi, odnosno sheme, diferenciraju se te više ne znače nekoliko stvari, već jednu konkretnu (Pavletić et. al., 1968: 16). Kao što je spomenuto ranije, teško je znati što i koliko djeca razumiju, iz čega proizlazi da je ponekad problematično i utvrditi je li riječ o prvim riječima ili pred-pojmovima, odnosno shemama.

U svakom slučaju, pred kraj predjezične faze, razvijajući se prema fonsko-fonemskoj fazi, djeca počinju usvajati i prve jezične elemente – intonaciju i ritam materinskoga jezika. U tome razdoblju dijete ovladava najprije fonemskim¹ sustavom materinskoga jezika, svjesno proizvodeći glasove koje čuje u okolini. Prvo se usvajaju zvučni i bezvučni zapornici ili okluzivi (b, d, g, p, t, k) i otvornici (i, e, a, o, u), a tek kasnije strujnici ili frikativi (s, z, š, ž, f, h) i na kraju slivenici ili afrikati (c, č, ć, dž, đ). Izgovor otvornika većinom se formira između druge i treće godine, a izgovor zatvornika se mijenja i čisti za vrijeme ranog djetinjstva te je podložan individualnom razvoju (Pavličević-Franić, 2005: 43–44).

Glasovi koji su motorički i jednostavniji za izvedbu javljaju se u ranijoj dobi djeteta, dok se artikulacija složenih glasova usavršava duže vremena. Različiti autori navode različito vrijeme kada se očekuje usvajanje pravilne artikulacije. Posokhova (2008: 20) navodi kako pravilan izgovor pojedinih glasova očekuje:

- a, o, e, p, b – u dobi od 1 do 2 godine
- i, u, f, v, t, d, n, nj, m, k, g, h, j – u dobi od 2 do 3 godine
- s, z, c, š, ž, l, lj – u dobi od 3,5 do 4,5 godine
- č, ć, dž, đ, r – u dobi od 4,5 do 5 godina.

Pavličević-Franić (2005: 44) primjerice navodi kako se izgovor zatvornika mijenja i čisti čak do devete ili desete godine života. Ono što se može reći jest da je usvajanje pravilne artikulacije određenih glasova individualno, zbog čega u teoriji i postoje različite dobi kada se očekuje usvajanje.

U ranoj dobi djeteta pojava artikulacijskih ili fonoloških poremećaja nije rijetkost. Poremećaji artikulacije javljaju se onda kada dijete ne može proizvesti određeni zvuk, što može biti posljedica abnormalnosti oralne strukture koja se rabi tijekom govorenja ili abnormalnosti

¹Fonem predstavlja najmanju sljedbenu jedinicu u jezičnom sustavu koja služi za sporazumijevanje na način da razlikuje značenje, iako je sama bez značenja. Fonem može, no i ne mora biti glas jer su u hrvatskom jeziku glasovi ponekad predstavljeni s dva slova.

koja se odnosi na funkciju mišića i živaca uključenih u produkciju govora. Mogu se javiti i zbog lošega govornog uzora, govorenja više jezika te nedovoljno poticajne okoline. No većini artikulacijskih poremećaja uzrok nije poznat, stoga ih se naziva funkcionalnim artikulacijskim poremećajima (Farago, Arapović, Heđever, 1998: 165). Fonološki poremećaj nastaje kada se djeca ne koriste odgovarajućim zvučnim pravilima u govoru ili pravila kojim se koriste ne odgovaraju njihovoj dobi. Osnovni problem kod fonoloških poremećaja usvajanje je i organiziranje glasova u sustav „glasovnih obrazaca“, što se najčešće događa uslijed teškoća u sposobnosti percepcije, kratkotrajnoga pamćenja i obrade podataka (Blaži i Arapović, 2003:28). Između artikulacijskih i fonoloških poremećaja postoje sličnosti i ponekad je te poremećaje teško razlučiti, no mnogi se autori slažu da je riječ o različitim poremećajima. Postoje različite vježbe i igre kojima se ti poremećaji nastoje korigirati; neke od njih mogu provoditi i roditelji, dok se neke odvijaju pod vodstvom stručne osobe, npr. logopeda.

Spajanjem artikuliranih glasova, tj. fonema, nastaju riječi. U razdoblju od navršene godine života pa do 18. mjeseca prvo se javljaju jednosložne ili dvosložne riječi tvorene kombinacijom okluziva i vokala, koje na početku lingvističke faze imaju funkciju rečenice. Npr. „Papa“, (*Hoću jesti. Gladan/Gladna sam*); „Tutu“, (*Ide auto. Gle, auto...*); „Kuku“, (*Traži me. Gdje si? Vidim te...*). Takva komunikacija u ranoj dobi moguća je samo zahvaljujući prozodijskim svojstvima djetetova govora i situacijskomu kontekstu (Pavličević-Franić, 2005: 44).

Matovac i Tanacković Faletar (2009: 250–251) navode kako usvajanjem pravila usmjeravanja komunikacijske pažnje djeteta želi razumjeti sve što mu odrasli pokušavaju reći, ali se također i trudi komunicirati s njima. To čini na način da pokušava u cijelosti ponoviti, tj. reproducirati iskaze koje je čulo, no rezultat se u ranoj dobi najčešće svodi na uspješno reproduciranje samo jednoga elementa iskaza odraslih (npr. „To!“ u značenju *Ja želim to*; ili „Medo?“ u značenju *Gdje je medo?*). Takvi se izrazi nazivaju holofraze s obzirom na to da jedan lingvistički simbol funkcionira kao cjelovit iskaz te ne postoji nikakvo obilježavanje sintaktičkih funkcija.

U razdoblju od 18. do 24. mjeseca djeca usvajaju pojedine vrste riječi. Prvo se usvajaju imenice i glagoli, potom pridjevi, a nešto kasnije i zamjenice, brojevi te neki prilozi. Istraživanja dječjega rječnika pokazuju kako se fond riječi proširuje vrlo brzo, i u pogledu broja novousvojenih riječi i u pogledu broja upotrebljivanih riječi u komunikaciji (Pavličević-Franić, 2005: 44).

Nakon što dijete usvoji prvu pravu riječ, nastupa razdoblje spora usvajanja novih riječi do otprilike 18. mjeseca kada dolazi do razdoblja koje neki autori zovu „eksplozija imenovanja“. Vokabular djeteta sa samo 18 mjeseci obuhvaća oko 100 riječi. Nakon toga nastupa faza u kojoj se dijete počinje služiti kompleksnijim izrazima te dolazi do osnovnoga shvaćanja sintakse (Vrsaljko i Paneka, 2018: 147).

U razdoblju višerječnih kombinacija dijete rabi više riječi kako bi izrazilo svoju komunikacijsku nakanu razdjeljujući iskustvenu scenu u najmanje dvije sastavnice. Zbog toga dolazi i do povećanja broja riječi u iskazima, tj. sintaksa je razvijenija. Pretpostavlja se da višerječne kombinacije dijete stvara spajajući jednorječne holofraze. To objašnjava činjenicu zašto je nominativ i dalje najzastupljeniji padež. U tom razdoblju još ne postoji svjesno obilježavanje sintaktičkih funkcija, no kosi se padeži (akuzativ, genitiv, lokativ i dativ) ipak ponekad javljaju. To se objašnjava tzv. okamenjenim izrazima, koji imaju istu funkciju kao i holofraze, odnosno cjelovito su naučeni iskaz koji se upotrebljava kako bi se iskazala cjelokupna komunikacijska nakana o određenoj iskustvenoj sceni (Matovac, Tanacković Faletar, 2009: 264). Iz navedenoga se može zaključiti da postoje različiti načini objašnjavanja usvajanja djetetova govora i njegova korištenja, što još jednom potvrđuje da je problematično utvrditi koliko dijete razumije, pa tako i koliko zna govoriti.

Vokabular dječjega rječnika nastavlja se razvijati s dobi. Prosječno dijete u dobi od 1,5 godine rabi stotinjak riječi, a s dvije godine oko četiristo. U trećoj godini dijete rabi već oko tisuću riječi, a s četiri godine korpus se povećava na četiri tisuće. Leksički razvoj i usvajanje rječnika, prati i usvajanje gramatičkoga sustava materinskoga jezika, tj. ovladavanje tvorbenim pravilima, morfološkim promjenama riječi, sintaktičkim strukturama rečenice i sl. U početku se izostavljaju dijelovi rečeničnoga ustrojstva koji nisu nužni za temeljnu komunikaciju (prijedlozi, prilozi, čestice, veznici, spone). Te se nepunoznačne kategorije riječi zbog svojeg funkcionalnog odnosa u strukturi rečenice usvajaju znatno kasnije te proces usvajanja traje znatno duže (6-7 godina). Oko druge godine života djeteta rečenica najčešće postaje dvočlana, a s tri godine tročlana struktura. Može se reći da u prosjeku dijete proširuje rečenicu jednom riječju. To znači da bi dijete u dobi od sedam godina trebalo biti u mogućnosti sastaviti rečenicu od sedam riječi (Pavličević-Franić, 2005: 45). Što se tiče fonda riječi, valja razlikovati aktivan i pasivan fond riječi. Svako dijete posjeduje oba fonda. U pasivan se ubrajaju riječi koje dijete razumije, no koje ne upotrebljava u govoru. Od pasivnoga je fonda mnogo važniji aktivni fond riječi, odnosno broj riječi kojim se dijete koristi u vlastitu govoru te ih razumije u potpunosti.

Prema aktivnome fondu često se procjenjuje i mentalni razvoj djeteta (Vrsaljko i Paneka, 2018: 148).

Od treće godine djetetova života znatno se razvija fonološka svjesnost, koja predstavlja svjesnost fonoloških segmenata govora, tj. segmenata koje više-manje reprezentira abecedna ortografija (Kolić-Vehovec, 2003: 17). U trećoj godini života dijete ulazi u tzv. lokutinarni razvoj. Krajem treće godine života većina će djece ovladati fonemskim sustavom, gotovo svim vrstama gramatičkih oblika, temeljnom rečeničnom strukturom te dovoljnim fondom riječi za uspješnu svakodnevnu komunikaciju s okolinom (Pavličević-Franić, 2005: 45).

U razdoblju od treće do četvrte godine dijete se u rečenicama koristi četirima riječima, a i više, te obično govori s lakoćom bez ponavljanja slogova ili riječi. U tom razdoblju života dijete počinje kreirati priče o događajima koje je iskusilo u okolini, kod prijatelja ili u vrtiću. Javljaju se i gotovo sva gledišta gramatičkih rješenja. Od treće do četvrte godine života dijete shvaća i glasovnu strukturu riječi te uočava da su riječi koje su napisane sve zasebne jedinice (Vrsaljko i Paneka, 2018: 148).

Temeljem navedenoga daje se zaključiti kako je do četvrte godine života djeteta u većine djece savladana osnova materinskoga jezika. Naravno, razvoj djetetova govora, a kasnije i čitanja i pisanja, pa tako i u konačnici i usvajanje hrvatskoga jezika, nastavlja se razvijati sukladno djetetovoj dobi.

Dijete u dobi od četiri do pet godina trebalo bi znati pričati priče, primjereno odgovarati na pitanja „koliko“, „kako“, „zašto“, pitati za značenje riječi, mehanički brojati do 10, gramatički pravilno koristiti riječi i dr. (Prpić, 2021). U dobi od četiri do pet godina glas djeteta jasan je kao i u druge djece. U rečenicama iznosi mnogo pojedinosti, npr. „Volim često čitati svoje slikovnice“. Priča priče u kojima se pridržava teme te glatko komunicira s drugom djecom i odraslima. Većinu glasova izgovara ispravno, osim nekoliko poput l, r, č, ć, š, ž, dž, đ. Služi se istom gramatikom kao i osobe u obitelji, tj. članovi kućanstva (Apel i Masterson, 2004: 8).

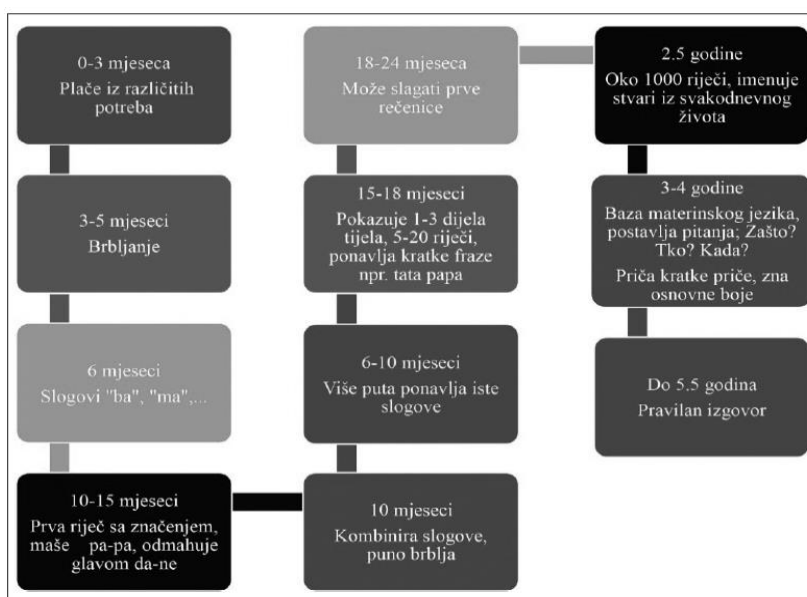
S navršenih pet godina života, dijete bi trebalo naučiti da se u razgovoru treba pridržavati određenih pravila kao što je preispitivanje svojih iskaza, govorenje kada je njegov red, uspostavljanje kontakta očima i dr. Osim toga treba doći do mijenjanja načina govora s obzirom na sugovornika. To su neki od pokazatelja da je dijete ovladalo pravilima društvenoga jezika. Od pete do šeste godine života dijete se koristi svim vrstama rečenica, govor je u potpunosti gramatički točan, a gramatička struktura kojom se dijete koristi uključuje množinu,

različita glagolska vremena, padeže, prijedloge i dr. U tom je razdoblju dijete sposobno razumjeti i reproducirati složenije i manje uobičajene rečenične konstrukcije (Vrsaljko i Paneka, 2018: 139).

Razvoj govora djeteta Vrsaljko i Paleka (2018: 144) sumirali su grafički kao što je prikazano na grafikonu ispod.

Slika 1. Grafički prikaz razvoja govora djeteta

(Vrsaljko i Paneka, 2018: 143)

Prikazana je jedna od sistematizacija razvoja govora sukladno dobi djeteta. Kao što je spomenuto u radu, postoje i nešto drugačije podjele zato što je razvoj svakoga djeteta više ili manje individualan. Bez obzira na različite sistematizacije općenito se može reći kako prevladava konsenzus da je razdoblje do pete godine djetetova života razdoblje u kojem dijete treba usvojiti materinski jezik, dok ga kasnije nadograđuje i usavršava. Nadograđivanje i usavršavanje dalje se nastavlja u predškolskome i školskomu okruženju.

Uz razvoj govora i usvajanje jezika potrebno je ukazati i na darovitu djecu, koja mogu znatno odudarati od prosječne dobi u kojoj većina djece usvaja određene aspekte govora ili jezika. Postoje različite vrste darovitosti, a ona se može očitovati i na verbalno-lingvističkome području. U tom slučaju uključuje korištenje riječima koje djeca sama stvaraju, kao i poznatih riječi za stvaranje dugih i kompliciranih rečenica; sposobnost brzog objašnjavanja pojmova; visoku sposobnost čitanja, kao što je sposobnost čitanja prije dobi od pet godina bez izravnoga podučavanja od odraslih; čitanje različitih tiskanih materijala, posebno onih namijenjenih

učenicima osnovnih škola ili odraslima, govorenje stranoga jezika i dr. (Kuo et. al., 2010: 366). Darovitost djeteta važno je prepoznati i razvijati odgovarajućim programima, i u predškolskom i školskom okruženju i kod kuće.

3.2. Usvajanje jezičnoga znaka u ranoj dobi

S obzirom na definiciju jezika kao sustava znakova promišljanje o usvajanju jezika u ranoj dobi uključuje i pitanje jezičnoga znaka. Kao i u slučaju pojma jezika i jezični je znak moguće definirati na različite načine te tako postoje brojne definicije. Promišljanja o jezičnome znaku sežu još u antiku. Aristotel je taj pojam definirao kao izraz duševnoga sadržaja koji je za sve jednak na razini sadržaja, a razlikuje se na razini izraza, što rezultira postojanjem različitih jezika u kojima se isti pojam izriče različitim izrazom (Pavličević-Franić, 2005: 43–44).

U Enciklopedijskome rječniku autora Simeona jezični je znak određen time što je obavezno materijalan te je na taj način dostupan osjetnim organima; no njegov se sadržaj ne određuje njegovim materijalnim sastavom, već onim što se iz tog kompleksa suprotstavlja drugim znakovima istoga sustava u onoj zajednici koja se služi tim jezikom kao sredstvom mišljenja i sporazumijevanja (Vuletić, 1988: 181). Prema navedenim definicijama, jezični je znak u jednom segmentu isti za sve, dok u drugom ima različito značenje među različitim jezicima.

Jednom proizveden jezični se znak, kao dio znakovnoga sustava određenoga jezika kojemu pripada, uključuje u komunikacijski optjecaj i „bori se“ u njemu za svoje mjesto. Od toga se trenutka načelno može pratiti što se s njime događa u različitim oblicima društveno utemeljene komunikacijske prakse (Peti, 1982: 72).

Temeljne postavke oblikovanja jezičnoga znaka povezane su s tvorbom riječi u ranu jezičnome razvoju u okviru materinskoga jezika. Mogu se usporediti i s učenjem svakoga drugog (novoga, stranoga) jezika kada dolazi do uspoređivanja i redefiniranja lingvističkih struktura. Struktura se jezičnoga znaka uobičajeno opisuje kao odnos između izraza (A), sadržaja (B) i uporabe, tj. predmeta (C) (Pavličević-Franić, 2005: 46).

Svaki put kada se izgovori ili napiše neka riječ, ona automatski priziva određen pojam koji je neraskidivo povezan s oblikom izgovorene ili napisane riječ. Npr. izgovaranjem riječi

„stolac“ ujedno se i priziva pojam „stolac“, shematizirana mentalna slika onoga na što se riječ, odnosno jezični znak odnosi. Upravo je to razlog što za govornike hrvatskoga jezika riječ „stolac“ pripada tomu određenome jezičnom sustavu, no to npr. nije slučaj u Francuza. Kada bi Francuzi čuli ili izgovorili tu riječ, ne bi istodobno prizvali i njezin pojam, tj. pojam stolca. To je dakle razlog zašto „stolac“ ne može biti elementom francuskoga jezičnog sustava, no hrvatskog jest (Raffaelli, 2015: 45–46).

Zbog specifičnosti razvoja lingvističkoga sustava, u kojemu još postoje neoblikovana i tek djelomice oblikovana područja, moguće je da u ranome razdoblju jezični znak bude oblikovan na drugačiji način nego u odrasloj dobi. Npr. (Pavličević-Franić, 2005: 46):

- nepotpuno oblikovana sastavnica A (zbog fonetičko-fonološkoga sustava, koji je još u razvoju) te potpuno oblikovane sastavnice B i C
- djelomično ili u potpunosti usvojena sastavnica A (ovisno o stupnju fonetičko-fonološke razvijenosti), neusvojena sastavnica B i situacijski usvojena sastavnica C
- potpuno usvojena sastavnica A te neusvojene sastavnice B i C
- potpuno usvojene sastavnice A i B, ali neusvojena sastavnica C, gdje sastavnica C ima preneseno značenje te ostaje neusvojena zbog toga što se razina prenesenoga značenja uglavnom ne usvaja u ranome jezičnom razdoblju.

Vidljivo je kako u ranu djetinjstvu može doći do različitih kombinacija sastavnica jezičnoga znaka. Osim tih različitih kombinacija navedenih sastavnica javljaju se i tzv. podvarijante ili podvrste nekih sastavnica. S tim u vezi prvo treba pojasniti pojmove denotacije i konotacije, odnosno denotata i konotata, koji su produkt denotativnoga i konotativnoga značenja. „Denotativno značenje izravno predstavlja predmet, izvanjezični objekt na koji se odnosi neki jezični izraz, to je iscrpno ili propozicijsko značenje termina, a obično je izloženo u obliku rječničke natuknice, npr. *majka: ženski roditelj* (to je sve ono u značenju u čemu se slažu svi pripadnici jezične zajednice), dok se pod konotativnim značenjem podrazumijeva subjektivan pojam o tome predmetu, npr. *majka: brižnost, ljubav*².“ Različiti izrazi mogu imati različitu konotaciju, ali istu denotaciju. To je iz razloga što je značenje denotata, koji nastaje procesom denotacije, opće prihvaćeno među govornicima nekoga jezika, dok konotat značenje dobiva u određenim situacijama i/ili upućuje na drugo ili preneseno značenje riječi.

²<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=14586>

Pri usvajanju jezika, posebno ranom, može doći do različitih stupnjeva subjektivne prilagodbe riječi, koja je uvjetovana razlikom gramatike i logike govora pa dolazi do stvaranja svojevrsnih prijelaznih oblika, pomoću kojih se u daljnjem jezičnom razvoju jezični znak oblikuje u potpunosti. Takvi se prijelazni oblici, sukladno analogiji denotata i konotata, a s obzirom na to da tijekom razdoblja njihova postojanja i uporabe imaju komunikacijsku funkciju, mogu nazvati komunikatima. Komunikati se mogu definirati kao predmeti, tj. uporabni oblici riječi koji stvaraju proces komunikacije tijekom rana jezičnoga razvoja i propitivanja jezičnoga sustava. Imaju komunikacijsku funkciju, no ona je ograničena na manji broj osoba, a nakon određenoga vremena nestaju iz uporabe te se više ne rabe u govoru jer ustupaju mjesto ekonomičnijemu predmetu, odnosno onomu koji olakšava komunikaciju s većim brojem govornika (Pavličević-Franić, 2005: 46).

Iz prethodnoga proizlazi kako su komunikati zapravo ili izmišljene riječi ili već postojeće riječi koje, kad ih upotrebljavaju djeca, imaju potpuno drugačije značenje, drugačije od konotativnoga i denotativnoga. Njihova je specifičnost ta što je riječ o prijelaznim oblicima u komunikaciji te što nakon određenoga vremena nestaju. Štoviše, nova riječ u potpunosti zamjenjuje komunikat, a dijete se najčešće niti ne sjeća da ga je rabilo.

Slična pojava u ranu djetinjstvu jest i korištenje pseudopojmovima. Kako navodi Puljak (2008: 22), to je najrasprostranjeniji vid kompleksna mišljenja u ranu djetinjstvu. S obzirom na to da ne stvara svoj govor, već usvaja govor odraslih, novu riječ dijete rabi u govornoj situaciji na način kako je to naučilo od drugih. Zbog toga određena riječ djetetu nema jednak sadržaj kao i odraslim osobama. U procesu usvajanja jezika u ranoj dobi, djeca mogu primjenjivati riječi i prije no što su ovladala njezinim značenjem. Riječ i pojam u djetetovoj se svijesti ne podudaraju, zbog čega se takvi pojmovi nazivaju pseudopojmovima.

I komunikati i pseudopojmovi te druge slične „pojave“ javljaju se zbog nedovoljne ili nepotpune razvijenosti neke od sastavnica jezičnoga znaka te su u pravilu privremeni oblici koji se koriste u komunikaciji. Štoviše, sve sastavnice jezičnoga znaka koje nisu pravilno usvojene mogu imati svoje privremene oblike. Zbog toga u praksi postoji mnogo različitih kombinacija jezičnoga znaka u ranoj dobi.

Jezični se znak najčešće izjednačuje s pojmom riječi kojoj se pridružuje izraz (sveukupnost fonema/grafema) i sadržaj (primarno ili preneseno značenje), a u ranu jezičnom razvoju i uporaba postaje važnim elementom komunikacijskoga procesa. Pri tome se sastavnici C jezičnoga znaka dodaju i spomenute privremene sastavnice, koje ovise o

fonetičko-fonološkome razvojnu stupnju te kognitivnome i emocionalnome razvoju. Pojavu tako strukturiranoga jezičnog znaka, koja je u ranu razdoblju razvoja djeteta relativno česta, može se smatrati širenjem inovacijskoga jezičnog polja, što za posljedicu ima bogatu neološku produktivnost³ i oblikovanje specifičnoga semantičkog sustava. Širenje inovacijskoga jezičnog polja odvija se i nastajanjem inovacijskih leksema i inovacijskih gramatema (Pavličević-Franić, 2005: 51–52).

3.3. Inovacijski leksemi i gramatemi

Naziv „leksem“ uveden je kako bi se izbjegla višeznačnost i dvosmislenost naziva „riječ“, a predstavlja najmanju značenjsku jedinicu jezika⁴. Inovacijski se leksemi odnose na dječje neološke tvorbe koje nastaju zbog „semantičke pogreške“, pri čemu do izražaja dolazi jaz između normativne i komunikacijske gramatike. Leksemi upravo nastaju kao posljedica razlike između gramatike, koju dijete tek treba naučiti, i logike govora, koja je tipična za razinu pragmatične jezične komunikacije u fazi rana usvajanja jezika (Pavličević-Franić, Sikirić, 2005: 97).

Općenito broj leksema u određenome jeziku, ovisno o komunikacijskim potrebama, može se smanjivati ili povećavati. Inovacijski su leksemi nositelji leksičkoga sadržaja te stoga praktički imaju neograničene uporabne mogućnosti u ranu usvajanje jezika – pridruživanjem različitih privremenih sadržaja i uporabe. Najčešće nastaju primjenom već usvojena izraza u novome ili drugačijemu kontekstu s obzirom na to da stvaran sadržaj još nije usvojen. Tako se ostvaruje homonimni odnos između leksema jer riječ potpuno istoga izraza i fonemskoga sastava ima različita značenja unutar istoga jezika, ali i različita značenja u individualnome kontekstu svakoga pojedinog govornika. Ta je razlika jasno vidljiva u tvorbi mocijskih imenskih parova (Pavličević-Franić, 2005: 51–52). Općenito mocija označava promjenu roda i promjenu spola izraza. Ako se mijenja samo rod, radi se o pridjevskoj mocijskoj tvorbi, a ako se izriče i spol, riječ je o imeničkoj mocijskoj tvorbi (Barić, 1987: 9–10). U tablici 1 prikazan je odnos izraza, sadržaja i uporabe jezičnoga znaka u mocijskim leksemima.

³ Neološka građa nastaje dodavanjem novoga značenja postojećim leksičkim jedinicama.

⁴ Leksem. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 3. 5. 2023. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=35931>.

Tablica 1. Odnos izraza, sadržaja i uporabe jezičnoga znaka u mocijskim leksemima
(Pavličević-Franić, Sikirić, 2005: 98)

	Plan A (izraz)	Plan B (stvaran sadržaj)	Plan C (uporaba)
Leksem	konjica (konj)	konjaništvo	kobila
	mornarica (mornar)	brodovlje i rod vojske na moru	vojnkinja u mornarici
	pasica (pas)	pas, pojas, obrub oko pojedinih dijelova odjeće (umanjenica)	kuja, ženka psa
	sobica (sob)	mala soba (umanjenica)	ženska soba
	svinjac (svinja)	nastamba za svinje	nerast
	kokošar (kokoš)	uzgajivač kokoši, kradljivac kokoši, jastreb kokošar, sitni lopov	pijetao
	glasnica (glasnik)	glasiljka (govorni organ)	žena glasonoša

Ženske mocijske imenice tvore se najčešće sufiksima *-ica*, *-ka*, *-inja*, *-kinja*, a muške sufiksima *-ac*, *-ak*, rjeđe *-an* i *-ar* (Mihaljević, 2013: 361). U tablici 1 izneseni su primjeri mocijskih leksema. Koncept inovacijskih leksema objasniti će se na primjeru izraza *konjica* (*konj*). U hrvatskome jeziku ta riječ označava konjaništvo, tj. rod kopnene vojske. Uzet će se da je dijete u potpunosti usvojilo element A jezičnoga znaka, no da sastavnice B i C nisu u potpunosti usvojene. Zbog toga dijete izraz „konjanica“ prilagođava potrebama konkretne komunikacijske situacije. S obzirom na to da za riječ „kobila“ (mocijski parnjaci *konj* – *kobila*) dijete ima tzv. semantičku prazninu, dijete kreira inovacijski leksem služeći se logikom govora, a ne gramatikom govora. Ta je pojava tipična za rano usvajanje jezika, odnosno usvajanje jezika u ranoj dobi. Prema modelu npr. *učitelj* – *učiteljica* dijete je ostvarilo mocijski par *konj* – *konjica*, pri čemu izraz *konjica* nema primaran sadržaj koji se očekuje u hrvatskomu standardnom jeziku, već se rabi u značenju kobile, odnosno ženke konja (Pavličević-Franić, Sikirić, 2005: 98). Postoje i primjeri gdje se od imenice ženskoga roda tvori imenica muškoga (npr. mocijski parnjak *svinja* – *svinjac*), kao i slučajevi kada dijete stvara inovacijski leksem koji funkcionira samo u njegovoj komunikacijskoj realnosti, no zbog poštovanja gramatičke

normativnosti te različitih ograničenja takav leksem nije ostvaren u govoru odraslih osoba, odnosno takav leksem nema svoj mocijski par. Zbog toga se može reći kako je u ranoj dobi troslojna struktura jezičnoga znaka posebno izražena. Uporabnost izravno utječe na sastavnice izraza i sadržaja, a ne obrnuto, što je pak očekivan slijed pri usvajanju jezičnoga znaka u odraslih osoba (Pavličević-Franić, 2003: 53). S vremenom se, pod utjecajem kognitivnoga razvoja djeteta, ali i napretka u usvajanju jezika, inovacijski leksemi izbacuju iz uporabe.

Osim inovacijskih leksema u ranoj je dobi karakteristična i pojava inovacijskih gramatema. Inovacijski se gramatemi u pravilu javljaju u kasnijoj dobi nego inovacijski leksemi; prema Patekar (2011: 461) inovacijski se gramatemi javljaju u dobi od sedam do deset godina, a leksemi u dobi od tri do šest godina. U inovacijskih je gramatema riječ o dječjim novotvorenicama s gramatičkim sastavnicama. Za razliku od leksema gramatemi imaju ograničenu distribuciju. To su također neološke tvorbe koje se najčešće javljaju modifikacijom otprije usvojenoga uzorka, primjenom gramatičkoga pravila na sve istovrsne dijelove diskursa ili na način da se usvojeni morfološki oblik generalizira. Te se novotvorenice očituju u gramatičkim uvjetovanim komunikatima (Pavličević-Franić, Sikirić, 2005: 99). U tablici 2 navedeni su neki primjeri.

Tablica 2. Odnos izraza, sadržaja i uporabe jezičnoga znaka u mocijskim gramatemima (Pavličević-Franić, Sikirić, 2005: 98)

	Plan A (izraz)	Plan B (stvaran sadržaj)	Plan C (uporaba)
Gramatemi	patuljka (patuljak)	im. ž. r., N, jd.	žena patuljak
	glupač (glupača)	im. m. r., N, jd.	glupan
	glupana (glupan)	im. ž. r., N, jd.	glupača
	dadilj (dadilja)	im. m. r., N, jd.	muškarac kao dadilja
	glumke (glumci)	im. ž. r., N, jd.	glumice
	gospodin (gospođa)	im. m. r., N, jd.	gospodin
	medica (medo)	im. ž. r., N, jd.	medvjedica
	zmijac (zmija)	im. m. r., N, jd.	mužjak zmije
	krtac (krtica)	im. m. r., N, jd.	krt, mužjak krtice

Primjereno motivirano dijete rane dobi lako će se snaći u rješavanju trenutačnih jezičnih problema neovisno o stvarnome gramatičkom predznanju, rabeći pritom jezične strategije (npr. paradigmatški prijenos), ali i izvanjezične strategije (npr. oponašanje komunikacijske situacije). Te će strategije djetetu pomoći pri tvorbi gramatema i tako mu olakšati proces komunikacije i sporazumijevanja. Tako će analogijom prema imenskom mocijskom paru *žaba – žabac* nastati gramatemi *krtac* (mocijski par *krtica – krtac*) i *zmijac* (mocijski par *zmija – zmijac*), a paradigmatškim prijenosom dodavanja ili oduzimanja padežnoga morfema *-a* pri tvorbi imenica ženskoga roda nastat će gramatemi *glupana* (mocijski par *glupan – glupana*) i *glupač* (mocijski par *glupača – glupač*) odnosno *patuljka* i *dadilj* (mocijski parovi *patuljak – patuljka* i *dadilja – dadilj*) (Pavličević-Franić, 2005: 55).

Iz navedenih je primjera vidljivo kako se dijete u ranoj komunikaciji i sporazumijevanju ne koristi samo jezičnim strategijama, već i vanjezičnim. Proces učenja jezika stoga nije uvjetovan samo lingvističkim čimbenicima, već i nelingvističkim, kao što su psihološki i socijalni čimbenici.

4. Dvojezično i višejezično usvajanje jezika u ranoj dobi

Hrvatski se jezik može pojaviti kao drugi ili strani jezik u ranoj dobi, stoga je proces usvajanja hrvatskoga jezika moguće promatrati i u okviru dvojezičnosti odnosno višejezičnosti.

Dvojezičnost je oduvijek bila prisutna u ljudskoj komunikaciji, no s vremenom je postajala sve raširenija. Danas se smatra da je oko polovice svjetskoga stanovništva dvojezično (Vujnović Malivuk, Palmović, 2015: 20).

Dvojezičnost (bilingvizam), odnosno višejezičnost (polilingvizam, multilingvizam, plurilingvizam) zbog slojevitosti odnosa i sadržaja postaje važnim i integrirajućim predmetom proučavanja ne samo lingvistike već i niza drugih disciplina kao što su psihologija, sociologija i komunikologija. Prve znanstvene studije o bilingvizmu javljaju se u prvoj polovici 20. stoljeća. Otada pa do danas znanstvene spoznaje o ovoj temi znatno su napredovale (Pavličević-Franić, 2005: 63).

Usvajanje drugoga jezika odvija se u prirodnoj sredini te za razliku od učenja stranoga jezika predstavlja nesvjestan, spontan proces poboljšanja jezične i komunikacijske kompetencije nematerinskoga jezika. Kod učenja stranoga jezika radi se o uporabi institucionalnoga i strukturiranoga pristupa učenju jezika koji nije znatnije zastupljen u bližoj okolini, stoga ova dva pojma ne treba miješati (Ćoso, 2016: 497). Usprkos današnjoj sve većoj višejezičnosti prototipno je dijete jednojezično. Dijete svoj materinski jezik usvaja od samih svojih početaka. Čini to spontano i nesvjesno, što se naziva usvajanjem (Jelaska, 2012: 20). Postoje i drugačija shvaćanja odnosa između pojmova učenja i usvajanja jezika, kao i pojma ovladavanja jezikom i sl., no u svrhu ovoga rada pod usvajanjem drugoga jezika podrazumijeva se spontan proces poboljšanja jezične i komunikacijske kompetencije nematerinskoga jezika.

Tradicionalne metode i istraživanja isticale su uglavnom teorijski postulat prema kojem bilingvalnost može imati štetan utjecaj na inteligenciju i na djetetov jezični razvoj jer je čovjek po prirodi monolingvalan. Tek se provođenjem psiholingvističkih eksperimenata u posljednjih pedesetak godina stavovi pozitivno mijenjaju. Na osnovi empirijskih istraživanja zaključuje se da ne postoje neurološki dokazi koji bi potvrdili postojanje razlika između bilingvalnoga i monolingvalnoga mozga (Pavličević-Franić, 2005: 63). Međutim to ne znači da ne postoje razlike između usvajanja materinskoga i drugoga jezika. Ovisno o razvoju djeteta i djetetovim kognitivnim, lingvističkim i drugim sposobnostima te razlike mogu biti više ili manje izražene.

Nedvojbeno je pak da usvajanje dvaju jezika u ranoj dobi ima utjecaj i na lingvističko i nelingvističko funkcioniranje. Djeca koja od rođenja usvajaju dva ili više jezika pokazuju slične uzorke usvajanja jezika (morfosintaktične strukture, prve riječi i dr.) kao i jednojezična djeca, no postoje i neki aspekti jezičnoga usvajanja koji su specifični za dvojezičnost. Osim sposobnosti komuniciranja na više jezika, dvojezična i višejezična djeca mogu pokazivati i bolju kognitivnu fleksibilnost, metalingvističku svijest i kreativnost u upotrebi jezika. S druge strane u nekim fazama jezičnoga usvajanja njihov jezik može biti sličan jeziku djece s posebnim jezičnim poteškoćama⁵ (Vujnović Malivuk, Palmović, 2015: 20). „Ako mu je jezik obitelji, uže ili šire jezične zajednice, posebno države u kojoj žive (može ih biti i više od jednoga), djetetov jezični razvoj neće biti jednostavan i neće nužno potpuno ovladati i jednim i drugim jezikom“ (Jelaska, 2012: 19). Iz toga se može zaključiti kako je proces usvajanja drugoga jezika, u smislu brzine i kvalitete usvajanja pojedinih aspekata jezika, individualne prirode, baš kao i proces usvajanja materinskoga jezika.

4.1. Podjele i vrste dvojezičnosti

Postoje različite podjele dvojezičnosti. Prema kriteriju jezične sposobnosti dvojezični govornici mogu biti uravnoteženo ili neuravnoteženo dvojezični (višejezični). U slučaju da se bolje koriste jednim jezikom, riječ je o neuravnoteženoj dvojezičnosti. U dvojezičnih govornika u ranoj je dobi najčešće jedan od jezika dominantan, a to je obično jezik kojem je dijete bilo više izloženo (Vujnović Malivuk, Palmović, 2015: 20).

Dvojezičnost se često dijeli i prema redoslijedu usvajanja jezika. Sukladno toj podjeli dijeli se na istovremenu, gdje dijete oba jezika usvaja od samih početaka svoga razvoja, te na sukcesivnu, pri kojoj dijete počinje ovladavati drugim jezikom tek kada je usvojilo jezične osnove prvoga jezika (Baždarić, 2015: 4).

⁵ Posebne jezične teškoće nepoznatoga su uzroka; odnose se na djecu čije su jezične vještine siromašne u odnosu na njihovu dob i neverbalne sposobnosti. Odstupanja u jeziku s dobi postaju sve očitija, što utječe na ovladavanje vještinama čitanja i pisanja, kao i na socijalne vještine. Djeca s tim teškoćama progovaraju kasnije od njihovih vršnjaka, teško usvajaju nove riječi, kasne s oblikovanjem dvočlanih i višečlanih iskaza, često su prisutne pogreške u glagolskoj i imenskoj morfologiji, otežano usvajaju prostorne odnose, njihovo prepričavanje ima jednostavnu strukturu i nije uvijek povezano...

Pavličević-Franić (2005: 63) prema kriteriju uzajamna djelovanja, odnosno međuodnosa u kontaktu razlikuje vertikalni bilingvizam, koji se očituje kao odnos različitih dijalektnih idioma i standardnoga jezika unutar istoga materinskog jezika; te horizontalni bilingvizam, koji predstavlja odnos stranih jezika u kontaktu, npr. hrvatskoga i neka strana jezika. Unutar horizontalnoga bilingvizma razlikuju se čisti ili autonomni dvojezičnici, odnosno govorne osobe koje su oba jezika naučila u djetinjstvu i aktivno njima ovladala na svim razinama, dok se miješani bilingvizam javlja u uvjetima kasnija učenja stranoga jezika. Između tih razina uspostavlja se središnji tip dvojezičnosti: subordinativni bilingvizam, koji ističe da stupanj ovladanosti materinskim i stranim jezikom nikada nije isti te da uvijek postoji jedan primaran, čvrst, formiran sustav forme i sadržaja (obično na dominantnome materinskom jeziku).

Valja spomenuti i podjelu sukladno dobi usvajanja jezika. Većina autora smatra da ako se oba jezika usvajaju istovremeno do kraja treće godine života, riječ je o istovremenoj jezičnosti. Ako se drugi jezik usvaja nakon treće godine, osnove su prvoga jezika već u velikoj mjeri usvojene, stoga se govori o slijednoj dvojezičnosti (Vujnović Malivuk, Palmović, 2015: 20). Ta je prethodna podjela sukladna teorijskim stajališta da većina djece do početka četvrte godine usvaja osnove materinskoga, odnosno prvoga jezika.

Neki teoretičari afirmiraju i podjelu prema stupnju ovladanosti jezikom. Ističu se receptivni, reproduktivni i produktivni tip bilingvizma. Receptivna se dvojezičnost razvija zahvaljujući jezičnoj djelatnosti aktivnoga slušanja. Reprodiktivna se dvojezičnost javlja u drugoj fazi kada govorna osoba temeljem jezičnih djelatnosti ponavljanja i govorenja samostalno strukturira izraze na drugome jeziku. Produktivna razina označava bilingvizam dvojezičnika koji se paralelno služi dvama jednakovrijednim jezičnim kodovima bez misaona prevođenja s jezika na jezik (Pavličević-Franić, 2005: 63).

Teorijsko je shvaćanje pojma bilingvizma i polilingvizma široko, što je vidljivo iz različitih definicija i vrsta tih pojmova. No osim toga postoji veći broj teorija usvajanja drugoga jezika, posebno jer na usvajanje drugoga jezika utječu i neki specifični čimbenici koji nisu toliko zastupljeni pri usvajanju prvoga jezika.

4.2. Teorije usvajanja jezika

U mnogo slučajeva teorije koje su se razvile za usvajanje drugoga jezika u uskoj su vezi s teorijama usvajanja prvoga jezika. Zbog toga postoje teorije koje primarnu ulogu daju prirodnim karakteristikama djeteta, teorije koje glavnu ulogu daju okruženju, kao i one koje povezuju navedeno i dr. (Knežević, 2014: 426). Usvajanje drugoga jezika kompleksan je fenomen čije potpuno objašnjenje zahtijeva uvid u vanjske i unutarnje čimbenike koji utječu na usvajanje drugoga jezika, kao i uvid u odnose među tim različitim čimbenicima (Kovačević, 2009: 160).

Prije 1990. godine objašnjenje usvajanja drugoga jezika dijelilo se na dva osnovna razdoblja. Prvo je razdoblje obilježeno uporabom bihevizma – teorije preuzete iz psihologije koja se koristila strukturalističkim pristupom objašnjenju usvajanja drugoga jezika. Nakon toga kako su empirijska istraživanja o usvajanju prvoga i drugoga jezika pokazala neke velike probleme sa strukturalističko-biheviorističkim prikazom jezika, pojavili su se novi i brojni pristupi objašnjenju. Neki su se od njih razvili i ostali utjecajni, a drugi su izgubili važnost. Međutim dominantna teorija u ovome ranom razdoblju jest ona koja i danas zadržava znatan utjecaj: teorija Stephena Krashena (VanPatten, Williams, 2015: 17).

Bihevioristička teorija usvajanje jezika objašnjava putem oponašanja, prakse, povratnih informacija te stvaranja navika. Ta je teorija imala velik utjecaj na usvajanje stranoga jezika od 40-ih do 70-ih godina prošloga stoljeća. Njezini su glavni zastupnici bili Nelson Brooks i Robert Lado. Na usvajanje se jezika, sukladno toj teoriji, gledalo kao na stvaranje navika. Pretpostavka je bila da će osoba koja usvaja strani jezik krenuti s navikama koje su već stvorene prilikom usvajanja materinskoga jezika te da će se te navike ispreplitati s onima koje su nužne za usvajanje stranoga jezika. S vremenom su istraživači došli do zaključka kako se mnoge pogreške koje se javljaju prilikom usvajanja stranoga jezika ne mogu predvidjeti na način da se uspoređuju s materinskim jezikom. To je dovelo do odbacivanja nekih od temeljnih postavki teorije i slabljenja njezina utjecaja (Glavaš, 2022: 3). Ta teorija nije razvijana specifično za područje učenja drugoga jezika, stoga i ne pretpostavlja mogućnost da dijete simultano uči dva jezika, odnosno da simultano, usvajajući i govoreći dva jezika, stvara navike. VanPatten i Williams (2015: 17) navode kako postoji malo empirijskih dokaza za strukturalističko-biheviorističko objašnjenje usvajanja drugoga jezika. Nije se ulagalo puno napora kako bi se objasnili dokazi koji su bili van predviđanja teorije. Osim toga cilj

biheviorističkoga istraživanja bio je opisati ono što je bilo izravno vidljivo, a ne objasniti procese iza njih. Zbog nedostataka te teorije, kao što je rečeno, razvijene su i mnoge druge.

Šezdesetih je godina prošloga stoljeća Noam Chomsky predložio da je ljudska sposobnost za jezik urođena. Ovdje se pretpostavlja da je: (a) sintaksa prirodnoga jezika presložena da bi djeca učila iz onoga što čuju oko sebe jer (b) odrasli nude tako iskrivljen i nesavršen izvor podataka te (c) djeca uče svoj prvi jezik tako brzo da se moraju osloniti na neke urođene sposobnosti, posebno za sintaktičke kategorije i sintaktičku strukturu. Kao što je rekao Chomsky, „dijete mora otkriti gramatiku na temelju podataka koji su mu dostupni, uporabom urođenih sposobnosti kojima je obdareno“ (Clark, 2016: 417). Chomsky je smatrao kako je usvajanje svakoga jezika zasnovano na urođenim principima te da svako dijete može naučiti jezik do svoje pete godine života, neovisno o biološkim i vanjskim čimbenicima. Međutim njegova teorija nije bila potpuna jer u obzir nije uzela i lingvistički razvoj djeteta, već samo spoznajni (Glavaš, 2022: 3). Tijekom godina pokazalo se da su barem dvije od tri pretpostavke ove teorije empirijski netočne. Prvo, odrasli djeci zapravo nude vrlo gramatičan govor i drugo, djeci je potrebno znatno više vremena da steknu sintaktičku strukturu u svome prvom jeziku nego što je prvobitno procijenjeno. Ako se može pokazati da su neke sintaktičke strukture presložene za učenje, onda bi se moglo dokazati da postoje određene strukture relevantne za jezik koje su urođene; no to i dalje ostaje empirijsko pitanje (Clark, 2016: 417).

Valja istaknuti i Krashenovu teoriju, koja se fokusirala na područje usvajanja stranoga jezika, za razliku od prethodnih, koje su primarno konstruirane za usvajanje prvoga jezika. Prema Krashenovoj teoriji djeca jezik usvajaju nesvjesno, za razliku od osoba u odrasloj dobi koje jezik usvajaju svjesno. Brzina usvajanja jezika ovisi o samom djetetu, no i poticajnoj okolini (Glavaš, 2022: 5). Njegova teorija opća je teorija usvajanja stranoga jezika te je razvijena specifično za područje stranih jezika. Krashen je razvio nekoliko hipoteza, od kojih se neke odnose i na usvajanje stranoga jezika u ranoj dobi. Prema hipotezi usvajanja jezika nasuprot učenju usvajanje drugoga jezika jest proces sličan onomu koji djeca prolaze kad usvajaju svoj prvi jezik. Tijekom toga procesa važno je podržavati komunikaciju na ciljanome jeziku te izbjeći fokus na izgovor. Umjesto toga fokus se stavlja na sam komunikativni čin. Sukladno hipotezi o prirodnome redoslijedu usvajanje stranoga jezika nije ovisno o redoslijedu kojim se pravila uče (Knežić, 2014: 430). To je i razumljivo s obzirom na stajalište kako je usvajanje jezika prirodan proces. Krashen je radio distinkciju između usvajanja i učenja stranoga jezika te je smatrao da učenje jezika u ranoj dobi ima manju važnost od usvajanja. Teorija je razvijena sedamdesetih i ranih osamdesetih godina prošloga stoljeća. Prema

VanPatten i Williams (2015: 24) riječ je o prvoj teoriji koja je specifično razvijena za područje usvajanja stranih jezika. Teorija je imala velik utjecaj među praktičarima i postavila je važne temelje za daljnja teorijska promišljanja o usvajanju jezika. Ipak, svaka od postavljenih hipoteza u teoriji nailazila je na praktične probleme. Također malo je i empirijskih studija koje se bave potvrđivanjem ili odbacivanjem Krashenovih hipoteza.

Proces je usvajanja jezika na drugačiji način nastojala objasniti teorija Vygotskya, koja je razvijena kasnih sedamdesetih godina prošloga stoljeća. Danas je ta teorija poznata kao sociokulturna teorija usvajanja jezika. Za Vygotskog specifično sociokulturno okruženje čini osnovu za razvoj kognicije, uključujući pamćenje, logiku, volju i formiranje pojmova (Thomas, 2013: 41). Sukladno toj teoriji govornik može postići veću jezičnu razinu ako se nalazi u pozitivnome sociokulturnom okruženju te ako nailazi na „potporu“ sugovornika. Usvajanje se jezika odvija putem socijalne interakcije i specifičnoga kulturnoga okruženja. Ta se teorija često uspoređuje s interakcionističkom teorijom zbog uloge sugovornika kao pomagača u razumijevanju onoga što se govori, tj. komunicira. No u interakcionističkoj je teoriji naglasak stavljen na unutarnji kognitivni proces osobe koja uči jezik, dok je u slučaju sociokulturne teorije naglasak stavljen na međusobnu komunikaciju, u kojoj se učenje događa putem socijalne interakcije. Mnogi istraživači smatraju kako je konverzacijska interakcija najvažniji uvjet za usvajanje stranoga jezika (Glavaš, 2022: 3).

Postoje i neke novije teorije usvajanja drugoga jezika, koje pružaju suvremene poglede na proces usvajanja jezika. Među njima se posebno ističe teorija složenosti, čiji su temelji postavljeni još pedesetih godina prošloga stoljeća, no tek se krajem prošloga i početkom ovoga počela upotrebljavati u svrhu objašnjavanja procesa usvajanja drugoga jezika i jezika uopće (Larsen-Freeman, 2012: 74). U navedenom je razdoblju došlo općenito do povećanja teorijskih objašnjenja usvajanja drugoga jezika, a među mnoštvom teorija dvojezičnoga i višejezičnoga razvoja posebno se ističu teorije složenih sustava. Prema tim se teorijama smatra da je proces usvajanja jezika, odnosno jezični razvoj složen, individualan i kreativan, a jedna je od njegovih važnijih odlika i promjenjivost, koja je posebno istražena pri prijelazu iz jedne faze jezičnoga razvoja u drugu (Bašić, 2017: 290). Kao što se dade zaključiti, zapravo je riječ o skupu teorija, od kojih su se neke počele primjenjivati u svrhu objašnjavanja usvajanja drugoga jezika. Jedna je od njih i teorija kompleksnosti (često poznata i kao teorija kompleksnosti i kaosa), koja pruža sociokognitivni pogled na razvoj drugoga jezika. Prema toj je teoriji interakcija ključna za kognitivnu obradu. Susrećući se s ponovljenim primjerima obrazaca, djeca ih sa svojim sjećanjima adaptivno oponašaju, što je inovativan i rekurzivan

proces koji uključuje opažanje i transformiranje elemenata jezičnoga razvoja (Larsen-Freeman, 2015: 230). Ta teorija, za razliku od drugih koje također naglašavaju sociokognitivnu važnost u usvajanju jezika, naglasak stavlja na promjenjive obrasce, ponavljanje i prilagodbu. Međutim promjenjivost je stalna, a ponekad može biti i kaotična. Zbog toga se ta teorija nekad naziva i „teorija kaotičnosti“. Za vrijeme tzv. kaotične promjenjivosti pojavljuju se tek privremene postojane faze, u kojima se sustav ponaša na jednak način. Stalna, katkada i kaotična promjenjivost, tijekom koje se pojavljuju tek privremene postojane faze u kojima se sustav ponaša na jednak način, proizlazi upravo iz međudjelovanja s okolinom i reorganizacije, koja je posljedica unutarnjih promjena. Kako navodi Bašić (2017: 291–292) kaotičnu je promjenjivost nemoguće predvidjeti jer je uzrokovana nizom različitih čimbenika, kao što su npr. tjelesni umor ili preopterećenost pamćenja. Usto treba nadodati i kako je trenutačna razvojna razina jezika ovisna o prethodnim razinama, dok istovremeno svaka uporaba pojedinoga jezičnog koda dovodi do promjene njegova statusa u jeziku. Time se povećava mogućnost ponovne uporabe, što rezultira promjenama u sustavu. Larsen-Freeman (2012: 83) ističe kako je primjena teorija složenosti u usvajanju drugoga jezika tek u začetku, stoga će u budućnosti istraživanja te teorije i njezinih postavki vjerojatno biti vrlo zastupljena.

Ukratko su opisane samo neke od teorija usvajanja drugoga jezika. Postoje i druge; npr. VanPatten i Williams (2015) u svojoj knjizi „Theories in second language acquisition“ detaljno opisuju deset različitih teorija usvajanja drugoga jezika. Neke od njih posjeduju zajedničke karakteristike, dok se neke znatno razlikuju ovisno o tome kojem čimbeniku utjecaja na razvoj jezika daju prioritet. U svakom slučaju, svaka od teorija posjeduje svoje prednosti i nedostatke u odnosu na druge, no nijedna od njih i dalje ne objašnjava sve aspekte usvajanja drugoga jezika.

4.3. Proces usvajanja stranoga jezika u ranoj dobi

Proces usvajanja stranoga ili drugoga (pa i trećega) jezika može se razlikovati ovisno o tome je li riječ o manjinskome ili većinskome jeziku. Npr. djeca čiji su prvi jezici manjinski jezici područja u kojemu žive susreću se s rizikom da njihovo usvajanje jezika bude nepotpuno i/ili da nakon nekoga vremena izgube doticaj s njim. S druge strane djeca čija su oba jezika većinski jezik, kao što je npr. slučaj s francuskim i engleskim u Kanadi, vjerojatnije će uspješno usvojiti oba jezika jer će ih češće upotrebljavati te jer su oba jezika prihvaćena u njihovoj

okolini (Vujnović Malivuk, Palmović, 2015: 21). Međutim na umu treba imati kako je svako dijete različito, stoga se može koristiti i različitim pristupima u savladavanju jezika, zbog čega ne postoji univerzalno pravilo za usvajanje jezika.

Glavaš (2022: 4) govori o četirima fazama usvajanja stranoga jezika u ranoj dobi: korištenje materinskim jezikom, tihi period, telegrafski govor i produktivno korištenje jezikom. Kada se dijete prvi put susretne s drugim ili stranim jezikom koji ne razumije, ono obično u situacijama gdje se takav jezik koristi i dalje upotrebljava materinski jezik, čak i onda kada ga sugovornici ne razumiju. Druga se faza javlja kada dijete shvati da upotreba isključivo materinskoga jezika u situacijama gdje se govori strani jezik vjerojatno neće dati rezultate. Dijete tada ulazi u fazu kada se koristi stranim jezikom, ali neverbalno. U toj je fazi dijete aktivno u smislu korištenja glasovima, obilježjima i riječima stranoga jezika, no na neverbalan način. Taj period u različite djece može trajati različito; u nekih dugo, a u drugih vrlo kratko. Treća se faza javlja kada su djeca spremna koristiti se stranim jezikom te kada počinju stvarati nove izjave riječima koje su usvojila. Ta je faza karakterizirana rutinskim frazama koje su ponavljanje onoga što dijete čuje, a često ne razumije te telegrafskim govorim, koji podrazumijeva korištenje novim riječima bez funkcijskih riječi i morfoloških markera. U telegrafskome govoru dijete stvara rečenicu koristeći se samo elementarnim riječima koje su od najveće važnosti za prenošenje poruke, dok druge, manje bitne riječi izostavlja. U posljednjoj fazi dolazi do produktivnoga korištenja jezikom. Dijete je tada sposobno koristiti se duljim rečenicama od telegrafskoga govora te zapamćenih fraza. Dolazi do formuliranja novih izraza pa s vremenom dijete počinje shvaćati jezični sustav. Dolazi i do primjene usvojenih sintaksnih pravila kako bi se razvila produktivna kontrola nad jezikom. Navedene se faze mogu mijenjati, preskakati, preklapati te može doći do vraćanja na prethodnu fazu. Dakle iako se sve te faze javljaju u usvajanju drugoga jezika u ranoj dobi, njihovo trajanje te napredak u pojedinoj fazi jesu individualni.

Mnogi autori govore da dvojezična djeca istovremeno prolaze kroz dvije faze usvajanja jezika. U prvoj se fazi odvija nediferenciran jednojezični sustav gdje su prisutni elementi obaju jezika, dok u drugoj fazi oba jezika počinju funkcionirati kao zasebni sustavi. Isti razvojni procesi koji se javljaju pri usvajanju jednoga jezika javljaju se i u dvojezičnog usvajanja, samo u dvama jezicima (Vujnović Malivuk, Palmović, 2015: 21).

Jelaska (2012: 24) navodi kako neka dvojezična djeca, za razliku od jednojezične koja usvajaju dva ili više idioma materinskoga jezika, od najranije dobi usvajaju dva jezika (npr.

kada su im roditelji različite nacionalnosti). Takva djeca mogu oba jezika usvojiti u potpunosti te postati uravnoteženi dvojezični govornici, koji sa svakim od dvaju jezika vladaju kao izvorni govornici. To se posebno događa onda kada im se sve jezične djelatnosti razvijaju u obama jezicima. U tom slučaju, kada se govori o usvajanju hrvatskoga jezika, o takvoj bi djeci trebalo govoriti kao o izvornim hrvatskim govornicima, dok se oba njihova jezika nazivaju materinskim ili sumaterinskim. Ipak, treba napomenuti kako jezični razvoj čak ni u uravnotežene dvojezične djece nije jednak razvoju jednojezične djece kojima je materinski jezik istovremeno i prvi i jedini i glavni jezik tijekom cijeloga razdoblja ovladavanja jezikom. Hržica i suradnici (2015: 35) pak navode kako je ideja da je moguće ujednačeno poznavati dva jezika te njima vladati bez razlike davno napuštena. Naime dvojezična je populacija iznimno heterogena po pitanju jezične ujednačenosti. Sama pomisao da se dva jezika mogu jednako dobro poznavati narušena je i teorijskim konceptom jezičnih domena, odnosno područjima u kojima se jezik upotrebljava (npr. školovanje, obitelj, posao i dr.). Za dvojezične je govornike karakteristično da imaju barem određen dio domena u kojima se pretežno ili isključivo rabi samo jedan jezik. S obzirom na različitu distribuciju, odnosno zastupljenost domena, nije za očekivati da će jezični razvoj dvaju jezika, pa i ovladavanje istima biti usklađeno. Stoga uspjeh u ovladavanju drugim jezicima ovisi o različitim čimbenicima (jezičnim i nejezičnim, kao i u slučaju ovladavanja jednim jezikom), ali i o položaju koji svaki od jezika u društvu zauzima. To također potvrđuje da bez obzira na zastupljenost istih faza, kao i u slučaju usvajanja jednoga jezika, pri usvajanju dvaju jezika ili višejezičnome usvajanju postoje određene razlike.

4.4. Sličnosti i razlike u usvajanju jednoga i više jezika

Istaknute sličnosti u usvajanju materinskoga i drugih jezika odnose se na (Jelaska, 2012: 27): važnost unosa, razvojni tijek, propuste, ispravljanje te dob i osjetljivo razdoblje.

Jezična znanja u obama jezicima koje dijete usvaja šira su od podataka koje je dijete dobilo izloženošću jeziku, odnosno jezičnim unosom. Djeca su u stanju proizvesti i nove iskaze koje nikad nisu čula. I u drugih se jezika usvajanje odvija na nesvjestan i spontan način. Oponašanje je i u materinskog i u drugog jezika važno za usvajanje glasovnog sustava, fonetske i fonološke strukture, usvajanje riječi (posebno frazema) i dr.

Kao što se već kroz rad moglo uočiti, u usvajanju jezika postoje određene razvojne faze. I jednojezična i dvojezična djeca usvoje vokabular od oko 50 riječi otprilike u 18. mjesecu života (u slučaju da se u dvojezične djece ubroje riječi usvojene u obama jezicima) (Vujnović Malivuk, Palmović, 2015: 21). Dakle dvojezični govornici u najranijoj dobi neće usvojiti više riječi od jednojezičnih, iako se sporazumijevaju na dvama jezicima, odnosno iako usvajaju dva jezika. U usvajanju materinskoga i drugoga jezika postoje odstupanja od razvojnih faza, a javljaju se na svim jezičnim razinama. Odstupanja se mogu javiti i na više razina odjednom. Što je ovladanost jezikom veća, odstupanja su manja. Po pitanju morfosintakse Vujnović Malivuk i Palmović (2015: 21) navode kako je opće prihvaćeno da istovremeno dvojezični govornici usvajaju karakteristike nekoga jezika u ranoj dobi, koja u najvećem dijelu odgovara dobi u kojoj jednojezični govornici usvajaju tu istu karakteristiku.

U usvajanju bilo kojega jezika, tj. u dvojezičnome ili višejezičnome usvajanju, neminovna je pojava propusta. Propusti se u tom smislu odnose na pogreške uslijed zamorenosti, pospanosti, uzbuđenosti i sl. Riječ je o pogreškama koje se ne događaju u svim okolnostima s obzirom na to da je dijete usvojilo dovoljno jezičnoga znanja. Još je u ranim istraživanjima usvajanja drugoga jezika ustanovljeno kako ispitanici rane dobi rade slične pogreške u govorenju u materinskome i drugome jeziku, što upućuje na zaključak kako su usvajanje materinskoga i drugoga jezika slični procesi (Haznedar, Gavruseva, 2013: 338).

Ispravljanje pogrešaka može negativno utjecati na dijete te rezultirati pojavom straha od jezika. Općenito je strah od jezika veći kada se pojedinac treba služiti nematerinskim jezikom, u kojem nije potpuno kompetentan (Ćoso, 2016: 508).

U usvajanju jezika svakako postoje određena osjetljiva razdoblja, no istraživači imaju različita mišljenja. Najviše se slažu oko najosjetljivije razine, fonološke, odnosno izgovorne. Zbog toga se generalno može reći da je dob kada se određeni jezik počinje usvajati važna za uspješnost procesa usvajanja te njegovo trajanje (Jelaska, 2012: 27). U ranoj je dobi važno da se komunikacija odvija u okviru neke konkretne situacije. Različite osobe s kojima dijete komunicira i različite okolnosti u kojima se komunikacija odvija utječu na usvajanje bilo kojega jezika (Glavaš, 2022: 5).

Razlike u usvajanju materinskoga i drugoga jezika protežu se kroz slična područja, kao i sličnosti. Materinski se jezik uspješno i relativno brzo usvaja jednostavnom izloženošću unosu i mogućnošću izravnoga sporazumijevanja, odnosno slušanjem i govorenjem kao jezičnim djelatnostima koje razvijaju urođene sposobnosti. Kada je riječ o usvajanju drugoga jezika,

izloženost jeziku u prirodnim situacijama često nije ravnomjerno raspoređena, stoga nije samorazumljivo da će se drugi jezik usvojiti jednostavnom izloženošću jeziku. Kada je izloženost podjednaka, svejedno se mogu javiti određeni specifični procesi u usvajanju jezika. Primjerice Vujnović Malivuk i Palmović navode (2015: 21) da su od prve do druge godine života u dvojezičnih govornika jezici još uvijek nediferencirani, pa se javlja spajanje jezika, odnosno dijelovi se riječi iz jednoga jezika spajaju s dijelovima riječi iz drugoga jezika. Primjerice korijen riječi može pripadati jednom jeziku, a prefiks ili sufiks drugome. Od druge do treće godine života javlja se miješanje jezika, odnosno u istoj se rečenici dijete koristi riječima dvaju jezika ili dolazi do prijenosa gramatike iz jednoga u drugi jezik. S oko četiri godine dijete ulazi u fazu usvajanja jezika, u kojoj se oba jezicima počinje koristiti kao zasebnim sustavima. Unatoč čestoj pojavi spajanja i miješanja jezika u prvim trima godinama života novija istraživanja ukazuju na to da dvojezična djeca već u fazama jedne i dvije riječi mogu odvojeno i prikladno upotrebljavati oba jezika i prilagoditi količinu miješanja koda s obzirom na okolinu u kojoj se nalaze.

Važna razlika u usvajanju dvaju ili više jezika odnosi se na uspješnost usvajanja, odnosno ovladavanja jezikom. Jelaska (2012: 29–30) napominje kako je vrlo malo djece koja su jezično jednako uspješna u oba jezicima. Čak i onda kada dijete jezik usvaja u prirodnoj okolini, u jednakom okruženju u kojem druga djeca usvajaju svoj materinski jezik, drugi se jezik ne usvaja uvijek u potpunosti, već često samo do neke razine koja se ne prelazi bez obzira na duljinu izloženosti jeziku. To upućuje na zaključak da se nesvjestan jezični razvoj drugoga jezika često odvija samo do određene razine; nakon toga razvoj je potrebno nastaviti poučavanjem i učenjem. Razlike u uspješnosti usvajanja materinskoga i drugoga jezika zastupljene su i po fazama jezičnoga razvoja. Primjerice Ivanović (2020: 28) navodi da su istraživanja pokazala kako je novorođenčad koja je odgajana u okruženju gdje se rabi više jezika dulje vremena osjetljiva na fonetske razlike u jezicima. Ta se osjetljivost u jednojezične djece gubi oko sedam mjeseci nakon rođenja. Novija su istraživanja pokazala kako dvojezična djeca mlađa od godine dana prema vizualnim znakovima mogu raspoznati trenutak kada govornik, kojega promatraju na bezvučnom videozapisu, promijeni jezik tijekom govorenja, čemu u prilog idu i nalazi da dvojezična novorođenčad usmjerava više pozornosti na usta govornika, dok jednojezična usmjerava pogled na oči. „Djeca koja su od najranije dobi izložena dvama jezicima mogu pokazivati kašnjenja u jezicima koje paralelno usvajaju. Neka djeca ne pokazuju gotovo nikakve razlike u razinama jezičnog znanja, a neka pokazuju znatnije teškoće. Bez spoznaje o jezičnim znanjima u drugome jeziku nemoguće je odrediti jesu li ti rezultati

posljedica lošijeg znanja jednoga jezika ili općenitih teškoća u jezičnome razvoju“ (Hržica et al., 2015: 34).

Iako ispravljanje može imati negativan utjecaj na jezični razvoj, pri usvajanju drugoga jezika prikladno provedeno ispravljanje djetetu može pomoći da bolje ovlada jezikom (Jelaska, 2012: 30). U dvojezičnih govornika nerijetko je prisutan međujezični transfer određenih morfosintaktičkih struktura iz jednoga jezika u drugi. Ključni čimbenik u prenošenju struktura mogla bi biti jezična dominacija (jedan je jezik dominantan u odnosu na drugi), što znači da je vjerojatnije da djeca prenose strukture iz jezika koji je dominantan u jezik koji je nedominantan (Vujnović Malivuk i Palmović, 2015: 21). Dakle redosljed usvajanja nekih jedinica u drugome jeziku, npr. morfema, nije isti kao redosljed usvajanja tih jedinica u materinskome jeziku. To upućuje na zaključak da usvajanjem drugoga jezika upravljaju unutarnja načela, koja su različita od načela usvajanja materinskoga jezika.

Materinski jezik, u svakom slučaju, ima utjecaj na usvajanje drugoga jezika. Prisutnost materinskoga jezika ovisi o uvjetima u kojima dijete usvaja drugi jezik. Ukoliko ga dijete usvaja u obitelji u kojoj samo jedan član govori drugi jezik, a život se odvija usred kulture materinskoga jezika, utoliko će utjecaj materinskoga jezika biti veći nego u slučaju da se dijete nalazi u zemlji u kojoj se njegov drugi jezik govori kao materinski (Prebeg-Vilke, 1991: 83). Okomita višejezičnost u materinskome jeziku također može imati utjecaj na usvajanje materinskoga, ali i drugoga jezika. Na dijete rane školske ili predškolske dobi odnosi se sljedeće (Pavličević-Franić, 2005: 64):

- ima razvijen individualni (organski) idiom naučen kod kuće, dakle razinu prvoga usvojenog jezika obitelji ili sredine u kojoj je progovorilo
- počinje usvajati norme standardnoga prvog jezika, dakle razinu službenoga priopćajnog sredstva, s kojom se susreće u institucijama odgojno-obrazovnoga sustava
- upoznaje supstandardne podsustave hrvatskoga jezika (narječja i žargonizme), uvjetovane uglavnom različitošću jezičnih kodova druge djece u skupini.

Ako dijete promijeni okolinu (npr. preseli se iz jedne države u drugu), može se dogoditi da ima razvijen individualni idiom naučen kod kuće, odnosno jezik obitelji ili sredine u kojoj se govori, a da se ujedno nije susrelo s normama standardnoga jezika, kao niti upoznao sa supstandardnim podsustavima jezika. Promjena okoline također može utjecati na gubljenje

statusa primarnoga ili dominantnoga jezika; jezik koji je dotada bio dominantan postaje nedominantan jer se dijete više koristi drugim jezikom.

Zbog promjene okoline i izostanka doticaja s drugim govornicima jezika, kao i idiomima, može se dogoditi da dijete nastaviti usvajati samo jedan idiom. Primjerice za neku djecu koja govore kajkavskim narječjem pri usvajanju drugih idioma i prijenosu jezičnih elemenata iz jednoga u drugi tipično jest (Pavličević-Franić, 2005: 66–67):

- miješanje jekavskoga i ekavskoga izgovora jata koje rezultira kraćenjem dužine: *dvje/dve, obje/obe, poslije, ljep, djete, pjesak, mljeko, vrijeme, bjelo, ljevati, mješati* itd.
- pri izgovoru suglasnika dokidaju se opozicije između afrikata *č, ć, dž, đ*, a palatalni se frikativi izgovaraju umekšano
- pri izgovoru zvučnih glasova dolazi do promjene akustičkoga svojstva pa se obvezuju krajnji (rjeđe središnji) suglasnici ili se pak glas/glasovni skup izostavlja, odnosno zamjenjuje lakšim za izgovor: *nož/noš, pravci/prafci, kod/kot; budem/bum, buš, bumo, bute, buju; bih/bi, razumiješ/razmeš, ne mogu/nemrem; kak, tak, ovak, tam, sim, prek*
- kada je riječ o prozodijskome sustavu, pri akcentuaciji se naglasak prebacuje na stražnji slog ostvarujući kajkavsku distribuciju, za koju je medijalni i finalni naglasak tipičan. Zapaža se i uzlaznost tona te redukcija kvantitete naglasaka. U odnosu na standardnojezična prozodijska obilježja ostvaruje se i pogrešno mjesto te pogrešan tip akcenta
- morfološki tip prijenosa i interpolacije jezičnih elemenata u okomitoj višejezičnosti očituje se djelomično u morfološko-tvorbenim načinima te u promjenama glagolskih oblika i sklonidbenoga sustava. Tipična je kajkavska tvorba umanjena motiviranih imenicama muškog roda (*striček, pesek, pužek, zeček, nosek* itd.); imenicama srednjega roda (*jajeko, okeco, uheko, ličeke, srčeke, sunčeke*); imenicama ženskoga roda čija osnova završava na *k, g, h* (*rukica, slikica, knjigica, nogica* itd.)
- glagolski oblik za treće lice množine prezenta tvori se od oblika glagola za treće lice jednine i nastavka *-ju*: *skačeju, ideju, dolaziju, trčiju* itd.
- u oblicima glagolskoga pridjeva radnog provodi se zamjena *l* sa *o*: *crtal, pisal, pral, uzal* itd.

- upotreba nereduciranoga oblika istoga nepravilnog glagola na mjestu pomoćnoga glagola *htjeti* u tvorbi futura I.: *budem pisao/pisat ću, ne budu došli/neće doći* i sl.
- u padežnome sklonidbenom sustavu uočava se ponajprije izjednačavanje oblika za nominativ i vokativ: *curica/curica, Tomislav/Tomislav, Ivan/Ivan, Mara/Mara* i dr.; te sintaktički uvjetovana zamjena instrumentala sredstva i instrumentala društva: *s/sa olovkom – olovkom, s/sa autom – autom, s/sa biciklom – biciklom* i sl.
- nešto rjeđa sintaktička transferencija, prvenstveno vidljiva u nestandardnome poretku riječi; tipičan početak rečenice klitičkim oblikom pomoćnih glagola *biti* i *htjeti*: *Si ti pametan?!, Je dobro?*; nepotpuno provedena preoblika pitanja bez čestice *li* uz neadekvatan poredak dijelova rečeničnoga ustrojstva: *Mi posudiš svoju olovku?, Ti treba?*; rečenice s genitivom na mjestu očekivanoga akuzativa u imenica muškoga roda u složbi izravnoga objekta: *Daš mi soka?, Gle balona!, Posudiš mi papira?* i dr.

Neke od prethodnih pojava nisu isključivo karakteristične za kajkavsko narječje. Tijekom vremena, u kasnijem jezičnom razvoju djeteta (npr. u predškolskom okruženju ili prvim razredima osnovne škole) postupno dolazi do smanjenja unosa elemenata pojedinoga idioma (u ovome slučaju kajkavskih elemenata). Međutim za dvojezičnost je važna činjenica da ukoliko se dijete sekundarnim jezikom nastavi koristiti samo u razgovoru sa sebi bliskim osobama, odnosno osobama iz užega okruženja, utoliko se neki elementi idioma mogu nastaviti koristiti vrlo dugo.

Za dvojezično usvajanje u odnosu na jednojezično naglašenija je uloga individualnih svojstava kao što su opće sposobnosti, spol, dob, ovladavanje vlastitim osjećajima, oslobođenje od jezičnoga straha i dr. (Jelaska, 2012: 31). Na jezični razvoj dvojezičnih govornika poseban utjecaj imaju i okolinski čimbenici kao što su količina vremena i način izloženosti jeziku, što se već i moglo zaključiti pri prethodnome opisivanju prijenosa jezičnih elemenata u okomitoj dvojezičnosti. U jednome istraživanju utvrđeno je kako je dječak s kojim je svatko od roditelja komunicirao na svojem jeziku – majka na korejskome, a otac na engleskome, razvio podjednake jezične sposobnosti u obama jezicima. No djevojčica koja je također bila simultano izložena dvama jezicima, samo što su se oba roditelja u komunikaciji s njom koristila obama

jezicima, i to nešto češće engleskim, pokazala je ponešto bolje sposobnosti u engleskome nego u korejskome jeziku (Ivanović, 2020: 29). Iz toga se može zaključiti kako rana izloženost drugom jeziku i dvojezičnost pogoduju razvoju sposobnosti u drugom, tj. sekundarnom jeziku, no osim jezičnih sposobnosti djeteta na ovladavanje jezikom utječu i okolinski čimbenici. Zbog toga se među dvojezičnim govornicima mogu stvoriti znatne razlike. Također iz prethodnoga istraživanja proizlazi da se dvojezičnošću na neki način može i upravljati već unutar obitelji kao zajednice (naspram kasnijega predškolskog i školskog okruženja, odnosno poučavanja).

4.5. Obitelj kao dvojezična obitelj

Na prvi pogled život u dvojezičnoj obitelji može se činiti kompliciranim. Prve asocijacije koje se u većine ljudi javljaju kada je riječ o dvojezičnoj obitelji obično su zbunjenost djeteta i neučinkovitost odgoja. Međutim u stvarnosti je funkcioniranje obitelji u kojoj se koriste dva jezika jednostavnije nego što se čini. Iako se vanjskim promatračima pravila o tome tko će govoriti koji jezik s pojedinim članom obitelji mogu činiti složenima ili djelovati obeshrabrujuće, dvojezične se obitelji brzo naviknu na takve situacije. Djeci iz takvih obitelji uporaba dvaju jezika predstavlja sasvim normalan, sastavan dio života. I u jednojezičnim obiteljima svaki supružnik rabi različitu verziju jednog te istog „jezika“, npr. majka ne razgovara na jednak način sa svojim suprugom ili djetetom. Kako ističe Baždarić (2015: 3), jedina razlika dvojezičnih obitelji u odnosu na jednojezične jest činjenica da različiti obiteljski odnosi iziskuju uporabu dvaju ili više jezika, a ne jednog. Dvojezična je obitelj po svojim funkcijama i cijeovima zapravo nalik svakoj drugoj obitelji.

Kako bi djeca bila uspješna u ranoj dvojezičnosti, vrlo je važno da od rođenja budu izložena dvama jezicima u različitim okruženjima uz potporu obaju roditelja, koji igraju ključnu ulogu u ranu jezičnom razvoju s obzirom na to da oni omogućuju djetetovo prvo izlaganje jezicima te mogućnosti za korištenje obama jezicima (Seo, 2022: 491). Dakle kako bi dijete uspješno ovladalo jezicima, potrebno je osigurati određene uvjete, odnosno preduvjete. Strategije kojima se roditelji mogu koristiti kako bi dijete što kvalitetnije i brže usvojilo dva ili više jezika ovise i o tome o kojoj se vrsti dvojezične obitelji radi. Postoji više tipologija dvojezičnih obitelji, a jedna od njih prikazana je u narednoj tablici.

Tablica 3. Osnovni tipovi dvojezičnih obitelji

(Baždarić, 2015: 3)

	Tip	Osnovne razlike		
	obitelji	Roditelji	Zemlja stanovanja	Strategija
Obilježja obitelji	1.	Materinski jezici roditelja se razlikuju; svaki roditelj donekle je kompetentan u jeziku onog drugog.	Materinski jezik jednoga od roditelja dominantan je jezik u zemlji stanovanja.	Svaki od roditelja djetetu se od rođenja obraća na svom materinskom jeziku.
	2.	Materinski jezici roditelja se razlikuju.	Materinski jezik jednog od roditelja dominantan je jezik u zemlji stanovanja.	Oba roditelja djetetu se obraćaju na jeziku koji nije dominantan u zemlji stanovanja; dijete je u potpunosti izloženo dominantnom jeziku samo izvan doma i polaskom u vrtić.
	3.	Roditelji dijele isti materinski jezik.	Materinski jezik roditelja nije dominantan jezik u zemlji stanovanja.	Roditelji se djetetu obraćaju na svom materinskom jeziku.
	4.	Materinski jezici roditelja se razlikuju.	Dominantan jezik nije jezik nijednog od roditelja.	Svaki od roditelja djetetu se od rođenja obraća svojim materinskim jezikom.
	5.	Roditelji dijele isti materinski jezik.	Materinski jezik roditelja ujedno je dominantan jezik u zemlji stanovanja.	Jedan od roditelja djetetu se svakodnevno obraća na drugom jeziku.

Osnovne razlike dvojezičnih obitelji očituju se u materinskom jeziku obaju roditelja, kompetentnosti roditelja u materinskom jeziku drugoga roditelja, zemlji stanovanja te strategiji kojom se roditelji koriste kako bi dijete lakše usvojilo oba ili više jezika. Četvrti tip obitelji specifičan je jer nijedan od dvaju materinskih jezika nije dominantan u zemlji stanovanja, no roditelji se i dalje obama jezicima (svatko svojim) koriste prilikom obraćanja djetetu. To znači da će dijete usvajati tri jezika, barem u trenutku kada počne boraviti u vanjskoj okolini, odnosno tamo gdje je dominantan treći jezik. Dijete može u određenoj (obično manjoj)

mjeri poznavati treći jezik i onda kada roditelji međusobno komuniciraju koristeći se trećim jezikom. To se događa onda kada nijedan od roditelja nije kompetentan u materinskome jeziku onog drugog, zbog čega se sporazumijevaju na trećem jeziku (obično engleskom, njemačkom ili nekom drugom svjetskom jeziku) dok jedan od roditelja ne usvoji ili nauči dominantan jezik zemlje stanovanja.

Također je vidljivo da se s obzirom na iste čimbenike, odnosno materinske jezike roditelja te dominantan jezik u zemlji stanovanja, roditelji mogu koristiti različitim strategijama (npr. obraćenje djetetu na dominantnome jeziku u mjestu stanovanja umjesto obraćanja djetetu na materinskome jeziku – svaki roditelj na svom). Također s obzirom na jezičnu kompetentnost roditelja, može se dogoditi da oba roditelja podjednako poznaju dominantan jezik u mjestu stanovanja te da imaju zajednički materinski jezik. U tome slučaju trebaju se odlučiti hoće li se djetetu uopće obraćati na materinskome jeziku; ako da, hoće li se oba roditelja u komunikaciji s djetetom koristiti i materinskim i dominantnim jezikom ili će se jedan roditelj obraćati djetetu na materinskome jeziku, a drugi na dominantnome jeziku prema mjestu stanovanja i dr. Osim toga, treba odlučiti hoće li dijete oba jezika usvajati istovremeno ili sukcesivno. Slijedom toga, jasno je da odluka o strategiji upotrebe jezika nije lagana te roditelji trebaju dobro razmisliti što bi za dijete, ali i obitelj bilo najbolje. O tome treba razmisliti još prije rođenja djeteta.

Rasprava o dvojezičnome odgoju može ulaziti i u odnose van obitelji, tj. i u domenu obrazovanja, socijalnoga života djeteta, pa i budućega zaposlenja, ali, što je najvažnije, i u domenu djetetova samopoimanja i samopoštovanja. Zbog toga rasprava o dvojezičnome odgoju nije samo rasprava o jeziku, već rasprava o djetetu kao cjelovitome biću. Većina autora smatra kako je istovremena dvojezičnost bolji odabir ne samo za dijete nego i za roditelje jer dok se djetetov mozak nakon nekoliko godina učenja jednoga jezika može lako prilagoditi na učenje nekoga drugog jezika, roditeljima koji su sa svojim djetetom navikli razgovarati nekim jezikom više godina takva prilagodba može predstavljati velik problem. Osim toga lingvističke sposobnosti djece koja su jezik usvajala u okruženju obiteljskoga doma na prirodan način svakodnevnom interakcijom s roditeljima obično su znatno bolje od onih koje dijete kasnije razvija učenjem jezika u školskom okruženju, što posebno vrijedi za područje artikulacije i izgovora (Baždarić, 2015: 4–5).

Djeca optimalno razvijaju jezik kada roditelji s njima razgovaraju na jeziku koji roditelji poznaju i tečno govore. Putem jezika roditelji socijaliziraju djecu i dijele kulturna uvjerenja i

vrijednosti. Smanjujući upotrebu domaćega jezika, roditelji bi mogli žrtvovati dijeljenje svoje kulture i tradicije sa svojom djecom (Kim, Plotka, 2016: 18).

Nadalje odgađanje dvojezičnosti može dovesti i do nikad ostvarene dvojezičnosti. Sramežljivoj djeci potrebno je više vremena kako bi se prilagodila na novo okruženje, a ukoliko se usto još suočavaju i s novim jezikom, utoliko se često dogodi da se povlače u sebe. Ako takva djeca još postanu tjeskobna i nesigurna, lako može doći do tzv. tihog razdoblja, odnosno razdoblja kada se djeca uopće ne odvaže progovoriti u novom okruženju, a još manje na novome jeziku. Najčešće su razlog tomu poteškoće prilikom izražavanja na „novom“ jeziku, zbog čega osjećaju neugodu, pa radije šute nego da budu izloženi ismijavanju ako kažu nešto „krivo“ (Baždarić, 2015: 4–5).

Po pitanju najbolje strategije za poticanje usvajanja dvaju jezika u literaturi se često ističe OPOL-pristup (engl. *one person – one language*), prema kojemu se svaki od roditelja djetetu obraća na jednome jeziku. U idealnome će slučaju svaka osoba odabrati jezik koji joj najviše odgovara, posebno u prenošenju osjećaja, i razgovarati samo tim jezikom s djetetom u situacijama jedan na jedan. Ako roditelji s djetetom govore dva različita manjinska jezika, a svaki roditelj razumije i govori partnerov jezik (do određene razine tečnosti), mogu odlučiti koristiti se jednim od svojih manjinskih jezika kao obiteljskim jezikom. Roditelji koji se odluču za OPOL često među sobom rabe treći jezik. Roditeljima to nije problem u prvim mjesecima života njihova djeteta, ali u obiteljskim situacijama preporučljivo je odlučiti kojim će se jezikom koristiti kao obiteljskim (Beuoko et. al., 2020: 25). To znači da će se roditelj koji ne razumije jezik koji se odabere kao obiteljski trebati potruditi naučiti taj jezik.

Iako se OPOL-pristup u literaturi često ističe kao najbolji pristup u postizanju dvojezičnosti djeteta, jasno je kako za uspješnu primjenu pristupa trebaju biti zadovoljeni određeni uvjeti. Primjerice ukoliko jedan od roditelja često nije kod kuće ili radi na terenu, utoliko dijete ne može ravnomjerno komunicirati s obama roditeljima, što znači da će jedan od jezika biti znatno zastupljeniji. Osim toga podrazumijeva se da oba roditelja svaki od jezika na kojem će se obraćati djetetu poznaju vrlo dobro, što ponekad nije slučaj.

Postoje i istraživanja koja nisu pronašla znatniju prednost korištenja OPOL-principom, odnosno strategijom, u odnosu na neke druge. Npr. 2007. provedeno je istraživanje 1899 obitelji, u kojima je barem jedan od roditelja govorio jezikom koji nije većinski jezik. Rezultati su pokazali da OPOL-strategija nije rezultirala znatnom razlikom u tome da djeca postanu dvojezična naspram obaju roditelja koja govore oba jezika (De Houwer, 2007: 411).

Zbog svojih ograničenja postoje i situacije kada primjena OPOL-strategije neće biti primjerena ili uspješna kao primjena neke druge strategije. Osim odabira jezika kojim će se pojedini roditelj obraćati djetetu moguće je odabrati (planirati) i mjesto i vrijeme komunikacije na pojedinome jeziku. Neke se strategije upravo fokusiraju na mjesto ili vrijeme komunikacije umjesto na OPOL-pristup.

Primjerice strategija manjinskoga jezika kod kuće podrazumijeva da oba roditelja govore isti jezik manjine kod kuće. U tome scenariju postoji jasno razdvajanje domaćega jezika i školskoga (ili većinskoga) jezika, a jezik manjine postaje jezik obitelji u svim situacijama, jedan na jedan i kada je cijela obitelj na okupu. Ako jedan od roditelja govori jezik većine, ali mu je ugodno govoriti i jezik manjine, roditelji se mogu, umjesto OPOL-a, dogovoriti da će primijeniti strategiju manjinskoga jezika kako bi djetetu ponudili veću izloženost na njemu. Ta se strategija pokazala najuspješnijom u očuvanju manjinskih jezika kod kuće (Beuoko et. al., 2020: 25).

Ako se u obiteljskome okruženju rabe dva ili više jezika, valja unaprijed u obzir uzeti sve faktore koji bi mogli utjecati na neizbježnu dominaciju jednoga jezika nad drugim kako bi se moglo preventivno djelovati i kako bi se dominacija već na početku jezičnoga razvoja djeteta na neki način ublažila (Baždarić, 2015: 4–5). Jasno je da je za uspješno ovladavanje dvama jezicima važno i dobro planiranje komunikacije od roditelja i članova obitelji, što pak upućuje na neke dodatne složenosti usvajanja drugoga jezika u odnosu na jednojezično usvajanje.

Jedna od specifičnih strategija u usvajanju dvojezičnosti jest strategija mjesta i vremena. Strategija vremena i mjesta fokusira se na dogovoreni raspored u kojem će roditelji (i djeca) odlučiti govoriti različitim jezicima, ovisno ili o vremenu ili mjestu ili oboje. Ta se strategija može kombinirati sa strategijama OPOL-a ili manjinskoga jezika, kao i onda kada postoji više od dvaju jezika u obitelji. Prikladna je za roditelje koji sami govore više jezika i žele da ih djeca uče; roditelje koji su razdvojeni iz različitih razloga, a jedan roditelj želi njegovati i jezik partnera s djetetom; samohrane roditelje koji žele govoriti više od jednoga jezika sa svojom djecom; roditelje koji kasnije žele uvesti dodatni jezik i sl. Kada je vrijeme odlučujući faktor, roditelji mogu (Beuoko et. al., 2020: 26–27):

- rabiti jedan jezik tijekom dana, a drugi navečer
- rabiti jedan jezik preko tjedna, a drugi preko vikenda
- govoriti različitim jezicima tijekom izmjeničnih tjedana ili mjeseci.

Kada je mjesto odlučujući čimbenik, roditelji mogu (Beuoko et. al., 2020: 27):

- rabiti jedan jezik u kući, a drugi van kuće
- imati prostorije u domu posvećene različitim jezicima
- razdvojiti jezike redovitim aktivnostima kod kuće i vani
- rabiti drugi jezik u određenoj situaciji kod kuće koja se učestalo događa (npr. tijekom obroka, igranja s djetetom i sl.).

Kada roditelji uvode ovu strategiju, trebaju se pobrinuti da dijete razumije razlog za promjenu jezika. Ta strategija može biti dosta složenija za primjenu od drugih, no također može biti vrlo uspješna, posebno onda kada dijete prepozna potrebu za prelaskom na drugi jezik.

Postoji i strategija kada oba roditelja s djetetom komuniciraju na dva jezika. Mnogi višjezični roditelji odlučuju započeti s djetetom govoreći jednim jezikom tijekom prvih godina, slijedeći OPOL, a kasnije dodaju drugi jezik. Roditelji se najčešće koriste ovom strategijom kada svaki roditelj govori oba jezika ili kada svaki roditelj govori dva jezika koji se razlikuju od jezika kojima govori partner (Limacher-Riebold, 2020). Iz prethodnog proizlazi kako su moguće i situacije kada svaki roditelj govori dva jezika koja drugi roditelj ne govori; odnosno roditelji ukupno govore četiri različita jezika. To je još jedan od načina na koje dijete može postati višjezično. De Houwer (2007: 411) je u svojem istraživanju utvrdila da će 79% djece postati dvojezično ako oba roditelja govore svojim jezicima sa svojom djecom, što je malo viši rezultat u usporedbi s obiteljima koje se koriste OPOL-strategijom, gdje je utvrđeno da 74% djece postaje višjezično. Kako ističu Beuoko i suradnici (2020: 28), kod te strategije dosljednost u poticanju manjinskih jezika postaje još važnija nego u drugim strategijama s obzirom na to da će roditelji morati osigurati dovoljno izloženosti kako bi podržali manjinske jezike tijekom godina i zadržali ih kao preferirane jezike kojima se govori u obitelji. Limacher-Riebold (2020) navodi da roditelji tu strategiju trebaju upotrebljavati na organiziran i dosljedan način, inače bi ona mogla dovesti do miješanja jezika. No ukoliko se to uspije izbjeći, utoliko strategija dovesti do velika uspjeha u usvajanju jezika. Njezina je prednost ta što se o različitim stvarima može razgovarati na različitim jezicima. Što se više tema obrađuje na svim jezicima, to će dijete više moći razgovarati o njima na svakome jeziku. U suprotnome dijete može razviti tzv. situacijski vokabular gdje će pojedini jezik upotrebljavati samo u određenim situacijama, što dovodi do inferiornijega položaja manjinskoga jezika.

Iz analize strategija kojima se roditelji mogu koristiti kako bi dijete usvojilo više jezika jasno je da ne postoji univerzalno pravilo o tome koja je strategija najbolja tako da OPOL-strategija zasigurno nije najbolja za sve obitelji i sve situacije. Također moguće je

zaključiti kako svaka strategija posjeduje svoje prednosti i nedostatke, kao i izazove s kojima se susreće – baš kao što je to općenito slučaj s dvojezičnošću.

4.6. Prednosti, nedostaci i izazovi dvojezičnosti

U radu je već bilo ponešto govora o prednostima i nedostacima usvajanja dvaju jezika u ranoj dobi. Ivanović (2020: 26) ističe pozitivan utjecaj dvojezičnosti na kognitivne funkcije te govori kako dvojezični ljudi općenito pokazuju neke prednosti u kognitivnim zadacima, posebno onima koji se tiču izvršnih funkcija; postižu i bolje rezultate u područjima poput kontrole i fleksibilnosti pažnje, pamćenja, promjene zadataka te otkrivanja pogrešaka. Kod mlađe djece osim veće fleksibilnosti pažnje, bolje kontrole reakcije te čak i boljeg pamćenja, pokazuje se i sposobnost raspoznavanja jezika temeljem pokreta usta.

Beuoko i suradnici (2020: 15) ističu prednosti dvojezičnosti i višejezičnosti koje se realiziraju u sljedećim područjima:

- komunikacija – dvojezični ljudi osjetljiviji su na komunikacijska očekivanja i potrebe svojih sugovornika jer su bolji u prihvaćanju perspektiva drugih ljudi
- multikulturalnost – dvojezične su osobe obdarene dvama svjetovima iskustva umjesto jednim. Najbolji način uvida u drugu kulturu i povezivanja s njom jest govorenje jezika te kulture. Osim toga dvojezična djeca mogu biti most između kultura i mogu doprinijeti međukulturnoj komunikaciji jer im govorenje jezika olakšava razumijevanje kulturnih razlika.
- osobnost – dvojezične osobe imaju tendenciju da budu tolerantnije i pokazuju višu razinu empatije
- obiteljska kohezija – odgajanje dvojezične djece koja mogu govoriti jezikom svoje obitelji i prijatelja u inozemstvu održava važne odnose i njeguje tradiciju
- kognitivnost – dvojezični su ljudi kreativniji, sposobniji su usredotočiti se i imaju urođen talent za više zadataka i apstraktno razmišljanje. Bolje obavljaju zadatke koji zahtijevaju upravljanje sukobima i vjerojatno će razviti višu razinu metajezične svijesti.

- uspjeh u obrazovanju – dvojezična djeca općenito imaju veću vjerojatnost da će završiti srednju školu i pohađati visoko obrazovanje. Također je vjerojatnije da će se zaposliti za posao za koji su se prijavili.
- zdravlje – nekoliko je studija pokazalo da su dvojezični ljudi bolje zaštićeni od simptoma demencije. U prosjeku se u dvojezičnih osoba simptomi demencije razvijaju pet godina kasnije nego u jednojezičnih govornika.

Hržica, Padovan i Kovačević (2011: 175) navode kako su novija istraživanja dvojezičnosti i višejezičnosti potvrdila prednosti dvojezičnih govornika u području metajezične svjesnosti, u ovladavanju čitanjem i pisanjem te u drugim jezičnim zadacima (narrativne sposobnosti, opisivanje slike, imenovanje) u različitim jezicima. Međutim na pozitivan utjecaj dvojezičnosti znatno utječu društveni čimbenici, točnije vrsta dvojezične zajednice kojoj dvojezični govornici pripadaju.

S druge strane ako se zanemari rani razvoj materinskoga jezika, dijete može izgubiti doticaj s kulturom svoje zemlje, dolazi do smanjenja obiteljske kohezije u kasnijoj dobi, umanjuju se prilike za zapošljavanje na području gdje se govori materinski jezik i sl. U slučaju zanemarivanja ranoga razvoja jezika koji je dominantan u mjestu stanovanja, može doći do kašnjenja u jezičnome razvoju te različitih psiholoških i društvenih posljedica po dijete (npr. strah od jezika, povlačenje u sebe, izbjegavanje od vršnjaka i sl.).

Bez obzira na potencijalne prednosti, za koje se može reći i da su individualnoga karaktera te da ih neće sva djeca ostvariti, postoje i određeni nedostaci i izazovi dvojezičnosti. Već je spomenuto kako dvojezična djeca mogu pokazivati jednake poteškoće kao što ih pokazuju i djeca s posebnim jezičnim poteškoćama. To se može dogoditi ako njihov jezični razvoj znatnije odstupa od predviđenoga razvoja. Međutim jednake se poteškoće mogu javiti i u jednojezičnih govornika ako odstupaju u jezičnome razvoju zbog čega je teško utvrditi jesu li takve poteškoće posljedica izloženosti više jezika.

Baždarić (2015: 8–11) govori o četirima potencijalno negativnim učincima istovremene dvojezičnosti:

1. miješanje jezika
2. „isključenost“ ili zapostavljenost jednoga roditelja
3. nepružanje oslonca šire obitelji
4. teret različitosti u društvu

Miješanje jezika, kao što je istaknuto u radu, zapravo je uobičajena faza u dvojezičnome razvoju koja se javlja od druge do treće godine života, kada se dijete u istoj rečenici koristi riječima dvaju ili više jezika ili kada dolazi do prijenosa gramatike iz jednog jezika u drugi (Malivuk, Palmović, 2015: 21). Roditelji se često boje da će dijete biti zbunjeno ako bude izloženo dvama jezicima. No, kako ističu Beuko i suradnici (2020: 18), redovito izlaganje dvama jezicima od rođenja najlakši je put do bilingvalnoga uspjeha (iako postoji mnogo mogućih putova koji savršeno funkcioniraju). Dvojezična djeca već u djetinjstvu mogu razlikovati jezike koje čuju. U dobi od četiri ili pet godina počinju razvijati razinu metalingvističke svijesti, što znači da su svjesna svojih dvaju jezika i mogu razmišljati o njihovoj upotrebi. Kad svaki od roditelja s njima govori različitim jezikom, uskoro će moći uočiti razliku, pa čak i odgovoriti na jeziku s kojim se razgovara. Baždarić (2015: 9) napominje kako je miješanje jezika nerijetko gramatički točno (u slučaju miješanja riječi) te slijedi različita pravila dvaju jezika. Zbog toga se ne radi o pogreškama i jezičnom nazadovanju djeteta, već upravo suprotno, o napredovanju jer dijete tako pokazuje da polako postaje svjesno dvaju jezika. Dijete najčešće miješa jezike kako bi moglo istodobno komunicirati s obama roditeljima, pa često upotrebljava riječi iz svakoga jezika kojima još čak ne zna ni značenje. Imajući to na umu, postavlja se pitanje što učiniti kada dijete miješa jezike, odnosno treba li mu ukazati na pogrešku ili ne. Rečeno je kako ispravljanje može imati negativan utjecaj na jezični razvoj, no postoje i autori (Jelaska, 2012: 30) koji smatraju da prikladno provedeno ispravljanje može pomoći u boljem ovladavanju jezikom. U svakom slučaju, važno je zadržati prirodnost i spontanost razgovora, bez stalna prekidanja i ispravljanja djeteta dok govori. Pri miješanju jezika najbolje je da roditelj kojemu se dijete obrati na dvama jezicima jednostavno djetetu odgovori ili ponovi tu istu rečenicu na svome materinskom jeziku. Cilj je ponoviti riječ koju je dijete izgovorilo na drugome jeziku i provjeriti nedostaje li ta riječ u djetetovu vokabularu. S vremenom će dijete sortirati oba jezika i govornike svakoga od njih (Baždarić, 2015: 9). S obzirom na navedeno miješanje jezika ne treba promatrati kao negativan učinak dvojezičnosti, već kao izazov s kojim se obitelji susreću. Ta faza jezičnoga razvoja može biti zbunjujuća za cijelu obitelj, no relativno se brzo može nadići.

Znatno veći izazov i pravi potencijalan negativan učinak dvojezičnosti u ranoj dobi jest „isključenost“ ili zapostavljenost jednoga od roditelja. Problem se javlja kada se roditelj počne pribojavati da bi jezik i kultura drugoga roditelja mogla prevladati. Zbog toga se neki roditelji odlučuju na učenje jezika svoga partnera. Naspram takvih situacija javljaju se one u kojima jedan roditelj ne podupire dovoljno drugoga u namjeri da djetetu prenese svoj materinski jezik,

što za roditelja koji ne može ostvariti svoju namjeru može biti frustrirajuće. U takvim je okolnostima vrlo teško uklopiti ideju dvojezičnosti u obiteljski život. Naime djeca će brzo prepoznati znakove takvog neodobravanja te osjetiti negativno ozračje. Djeca još u ranoj dobi primjećuju kako jedan od roditelja ne govori jezik drugog, zbog čega mogu razviti osjećaj da čine nešto loše kada započnu razgovor s jednim roditeljem jer se na taj način roditelj koji ne razumije jezik supružnika isključuje iz razgovora (Baždarić, 2015: 9–10). Može se zaključiti kako je taj problem karakterističan samo za neke vrste dvojezičnih obitelji, odnosno one gdje svaki od roditelja ne razumije jezik onoga drugog. Nadalje taj problem osim što utječe na dvojezični razvoj roditelja, utječe i na odnose u obitelji (nakupljanje frustracija, učestale svađe, osjećaji straha i krivnje u djeteta), zbog čega ga je potrebno što prije rješavati. Roditelji moraju pronaći razumijevanje i uvažavanje među sobom, ali osim toga dobro je napraviti i plan komunikacije. Upravo su zato korisne strategije upravljanja dvojezičnosti o kojima je bilo riječi.

Nastavno na prethodni problem, može se javiti i problem u vidu nedovoljne podrške šire obitelji. Ponekad se bliski članovi obitelji, svjesno ili nesvjesno, suprotstavljaju odluci roditelja da dijete odgajaju na dva jezika. Kako ističe Baždarić (2015: 10), postoje i slučajevi kada se primjerice bake i djedovi ne mogu oduprijeti osjećaju da im se njihovi vlastiti unuci čine kao stranci. Taj se osjećaj najvjerojatnije javlja jer se takvi članovi obitelji osjećaju isključenima u situacijama kada djeca govore jezik koji članovi obitelji ne razumiju. Taj osjećaj nije nužno samo subjektivan, već članovi obitelji i zaista mogu nerijetko biti isključeni iz komunikacije jer ne razumiju jezik. Kako bi se prevladao taj problem, također je potrebno razumijevanje i uvažavanje među članovima obitelji, što se može postići komunikacijom roditelja i članova šire obitelji. Roditelji trebaju pojasniti svoju odluku o dvojezičnom odgoju, ali i objasniti što očekuju od drugih članova obitelji. Od posebne je važnosti spriječiti da se negativni osjećaji i eventualno negativno okruženje ne prenese na djecu.

Kultura i jezik međusobno su povezani. Dvojezičnost znači i upoznavanje dvaju kultura (Beuoko et. al., 2020: 40). Govorenje manjinskoga jezika na javnome mjestu može naići na neodobravanje od slučajnih prolaznika, što u roditelja, pa i djeteta može izazvati neugodne osjećaje, a u konačnici i demotivirati ih da govore manjinskim jezikom. Dijete koje govori dva jezika zasigurno će se u svom odrastanju susresti s neugodnim komentarima ili ismijavanjem okoline. Zbog toga dijete treba znati kako jezična različitost ne znači i društvenu podjelu. Jezične razlike nisu prijetnja izgradnji dobrih međuljudskih odnosa, već se one mogu iskoristiti i kao prilike za povezivanje i zbližavanje (Baždarić, 2015: 12). S druge strane umanjenu

osuđivanja i neodobravanja okoline po pitanju manjinskih jezika, pa tako i umanjenju negativnih aspekata „različitosti“, svakako u prilog ide rastuća dvojezičnost u svijetu. LaMarr (2022) ističe kako prijavljene stope višejezičnosti u mjestima kao što su Europa (67%), Kanada (55%), Indija (25%) i Sjedinjene Države (20%) pokazuju da je višejezičnost uobičajena i sve veća. Sadašnje stope višejezičnosti u djece često su čak i veće od onih za odrasle. Naprimjer u SAD-u 26% djece u dobi od 5 do 17 godina širom zemlje govori više jezika, iako se stope razlikuju od države do države. Procjenjuje se da 15% djece u Australiji, 18% do 25% djece u Kanadi, 29% djece u dijelovima Španjolske i 90% djece u Singapuru odrasta višejezično. Imajući na umu ove podatke, očekuje se i da se svijest o dvojezičnosti diljem svijeta povećava, pa tako i svijest o važnosti uvažavanja jezičnih različitosti. Također ovisno o mjestu stanovanja, dijete može imati dobre šanse da je netko od njegovih vršnjaka također dvojezičan, što može djelovati pozitivno na društveni život, ali i jezični razvoj.

Osim izazova, prednosti i nedostataka uz dvojezičnost se često vežu i određene zablude. Jedna od zabluda jest da proces usvajanja drugoga jezika u ranoj dobi nije jednostavan, iako je djetinjstvo najbolje vrijeme za učenje jezika. Rano je djetinjstvo kritično ili osjetljivo razdoblje za razvoj prvoga jezika, ali drugi se jezik može započeti razvijati u bilo kojoj dobi. Ideja da je rano djetinjstvo čarobno razdoblje za usvajanje drugoga jezika jest mit, a stvarnost je ta da taj proces pred dijete postavlja velike zahtjeve. Jedina komponenta usvajanja drugoga jezika s kritičnim razdobljem u ranu djetinjstvu jest razvoj izvornoga naglaska (Kim, Plotka, 2016: 19). Međutim kada je riječ o istovremenome usvajanju dvaju jezika, najkorisnije je jezike usvajati u što ranijoj dobi. Dokazi ukazuju na prilično snažne prednosti za simultane dvojezične osobe u odnosu na sukcesivne dvojezične osobe. Obično imaju bolje naglaske, raznolikiji vokabular, veću gramatičku stručnost i veću vještinu u obradi jezika u stvarnome vremenu (Byers-Heinlein, Lew-Williams, 2013: 102).

Još jedna od uobičajenih zabluda jest da dvojezična djeca kasne u jezičnome razdoblju. Ta zabluda vjerojatno nastaje jer se roditeljima čini da njihovo dvojezično dijete kasni u vokabularu i sastavljanju rečenica u usporedbi s jednojezičnim vršnjacima. Dok dvojezična djeca mogu znati manje riječi na određenome jeziku nego jednojezična, znanost sugerira da su njihovi ukupni vokabulari usporedivi po veličini ako ih se promatra u dvama jezicima. Iako je istina da relativno mali udio male djece ima poteškoća s jezikom, važno je imati na umu da dvojezičnost nikada nije uzrok tomu. Kašnjenje u razvoju jezika nema nikakve veze s tim koliko jezika dijete govori (Beuoko et. al., 2020: 18).

Još se jedna zabluda tiče mišljenja kako je usvajanje drugoga jezika jednak proces kao i usvajanje prvoga, odnosno materinskoga. Iako, kao što se moglo primijetiti ranije u radu, postoji dosta sličnosti, nije riječ o jednakim procesima. Kim i Plotka (2016: 9) ističu kako postoje i razlike u ciljevima usvajanja prvoga i drugoga jezika. Djetetov cilj učenja prvoga jezika inherentno se razlikuje od cilja učenja drugoga jezika. Dok usvaja prvi jezik, dijete uči kako se koristiti jezikom kao sredstvom za komunikaciju s drugima. Učeći drugi jezik, dijete uči komunicirati na određenome jeziku u specifičnome kontekstu. Usvajanje jezika univerzalan je razvojni zadatak rana djetinjstva, ali usvajanje drugoga jezika nije. Zbog toga je razvoj prvoga jezika relativno neproblematičan za djecu, a individualne karakteristike igraju malu ulogu. Međutim prilikom učenja drugoga jezika individualne karakteristike igraju mnogo veću ulogu. Jedna karakteristika koja igra važnu ulogu u usvajanju drugoga jezika jest sposobnost jer se ljudi jako razlikuju u svojim sposobnostima učenja drugoga jezika. Dodatno, važne uloge igraju socijalne karakteristike, kao što su društvenost, samopouzdanje i sramežljivost te stupanj spremnosti na preuzimanje rizika u društvenim situacijama. Nadalje motivacija i povoljan stav pojedinca prema dominantnome jeziku čine razliku u procesu usvajanja toga jezika.

Još jedna od zabluda na koju će se dati osvrt jest mišljenje kako dvojezičnost podrazumijeva savršeno i jednako ovladavanje obama jezicima. To je potencijalno vrlo štetna zabluda jer stavlja velik pritisak na roditelje koji odgajaju dvojezičnu djecu. Mnogi smatraju da su uspješni samo ako njihovo dijete jednako tečno govori sve njihove jezike. Dvojezičnost dolazi u svim oblicima i veličinama. Neki dvojezični ljudi razumiju oba jezika i govore samo jedan, drugi mogu govoriti dva, ali uvijek se koriste samo jednim. Neki imaju naglasak na jednom od svojih jezika, drugi znaju više riječi na jednome nego na drugome ili mogu pisati samo na jednome od svojih jezika. Važno je imati na umu da se dva jezika nikada ne usvajaju u potpuno jednakim okolnostima. Mogu se naučiti u različitim fazama života, na različitim mjestima, rabiti ih u različitim zajednicama i u različite svrhe itd. Posljedično, sasvim je prirodno da jezične vještine dvojezične djece nisu sve na jednakoj razini. Samo manjina dvojezičnih osoba savršeno i jednako vlada obama jezicima (Beuoko et. al., 2020: 21).

Vidljivo je kako postoji mnogo različitih zabluda o dvojezičnosti, od kojih neke mogu biti vrlo štetne za čitavu obitelj. No s obzirom na to da su dvojezičnost i višejezičnost kao pojave u svijetu sve više zastupljene, za očekivati je da će s vremenom utjecaj zabluda oslabjeti. Doprinos tomu mogu dati i sve češća i detaljnija istraživanja dvojezičnosti i višejezičnosti u svim svojim aspektima.

5. Usporedba hrvatskoga i talijanskoga jezika

Talijanski jezik pripada skupini romanskih jezika, kao i francuski, španjolski, portugalski i rumunjski. Podrijetlom je udaljen od skupine slavenskih jezika, no u odnosu prema hrvatskome pokazuje znatne tipološke sličnosti, osobito na području izgovora i pisma, kao i u sintaksi. Međutim u morfologiji i frazeologiji postoje znatne razlike (Jernej, 1999: 7).

U hrvatskome standardnom jeziku prisutni su neki talijanizmi, odnosno posuđenice iz talijanskoga jezika. Općenito se razlikuju kulturno i intimno posuđivanje. Kulturnim se posuđivanjem preuzimaju riječi za nove stvari i pojmove, dok do intimnoga posuđivanja dolazi kada se dva ili više jezika rabe na istome zemljopisnom području ili unutar iste političke zajednice, pri čemu tzv. viši jezik postaje izvorom posuđivanja za jezik čiji je sociolingvistički status niži. U intimnome su posuđivanju međujezični utjecaji mnogo dublji te zahvaćaju područja kao što su morfosintaksa, frazeologija, transfer značenja, sinonimija i dr., što je također slučaj s posuđenicama iz talijanskoga jezika (Sočanac, 2002: 139).

Talijanski je jezik blizak melodioznošću i relativno jednostavnim pravilima izgovora koje govornik hrvatskoga jezika može bez većega napora usvojiti (<https://www.smart-jezici.hr/2019/05/14/najcesce-zablude-u-ucenju-talijanskog-jezika/>). Razlike između hrvatskoga i talijanskoga jezika vidljive su već uvidom u abecede ovih dvaju jezika. Kao što je poznato, hrvatska se abeceda sastoji od 30 znakova, od čega je 27 pojedinačno, a postoje i 3 združena slova (digrama). Time se dobiva grafički sustav koji je relativno savršen, a odgovara temeljnom zahtjevu znanosti o glasovima (fonetike): svaki glas neka se piše samo jednim slovom, a svakom pisanom slovu neka odgovara samo jedan glas. S druge strane talijanska abeceda ima 21 slovo, no pored pojedinačnih slova u talijanskome jeziku još postoji, van abecede, i 9 združenih slova, dvostrukih i trostrukih (digrama i trigrama) (Jernej, 2005: 3). To znači da u obama sustavima postoji jednakost po pitanju brojčanoga odnosa grafičkih znakova, no mnogi se glasovi razlikuju oblikom i glasovnom vrijednošću.

Izgovor talijanskih glasova hrvatskim govornicima obično ne zadaje teškoće. Ako se izdvoje neke osobitosti, kao što su zatvoreno *e*, *o*, dvostruki suglasnici i sitne razlike u izgovoru palatalnih (nepčanih) glasova, hrvatski se glasovni sustav uglavnom podudara s talijanskim (Jernej, 1999: 7).

Važno je istaknuti kako samo ipak mali broj grafičkih znakova ima istu glasovnu vrijednost u obama jezicima. Talijanski samoglasnici *i*, *u* imaju dvostruku glasovnu vrijednost:

oba znaka mogu označivati i samoglasnik i polusamoglasnik. Samoglasnici *e*, *o* mogu se u talijanskom jeziku izgovarati otvoreno ili zatvoreno (Jernej, 2005: 3).

Način pisanja u talijanskome jeziku prilično je jednostavan kao i u hrvatskome. Ipak, talijanski pravopis nije u potpunosti fonetski kao hrvatski. Bez obzira na to u talijanskom jeziku većina grafičkih znakova, tj. slova, izgovara se uvijek na jednak način. Međutim treba istaknuti kako kod izgovaranja talijanskih naglašenih samoglasnika koji se nalaze pred jednostrukim suglasnikom treba pripaziti da se ne koriste uzlazni akcenti, koji su u talijanskom jeziku nepoznanica. Talijanski naglasak uvijek je ravan, kao u hrvatskim nenaglašenim glasovima (Jernej, 1999: 7).

Znatne razlike postoje po pitanju članova. Kao i u svakom drugom jeziku, članovi imaju svoju svrhu, a u talijanskome je svrha različitih članova najčešće vidljiva i jasna kada je riječ o padežnim prijedlozima u gramatici te kada su tako neophodni članovi naučeni i prethodno usvojeni napamet. Članovi su posebno korisni kada se treba služiti složenijim rečenicama (<https://www.smart-jezici.hr/2019/05/14/najcesce-zablude-u-ucenju-talijanskog-jezika/>). U talijanskome jeziku postoje tri vrste članova: određeni, koji označuje pobliže biće ili predmet kao već poznate i točno određene; neodređeni, koji označuje imenicu koja se ne želi pobliže odrediti; partitivni, koji označuje bića ili predmete kao neodređene s obzirom na oblik ili broj. Postoje različiti oblici određenih i neodređenih članova, ovisno o tome s kojim slovom započinje riječ ispred koje se član nalazi te ovisno o tome o kojem je rodu i broju riječ. Valja i istaknuti kako množina neodređenoga člana ne postoji (Jernej, 1999: 12–15).

Talijanski jezik nema padeže, već se kategorija padeža izražava korištenjem padežnim prijedlozima. Osim toga članovi se moraju pridružiti prepozicijama, od kojih svaka ima svoju svrhu i upotrebu (<https://www.smart-jezici.hr/2019/05/14/najcesce-zablude-u-ucenju-talijanskog-jezika/>). Dakle deklinacija imenica i pridjeva u talijanskome jeziku nije jednaka kao u hrvatskom. Primjerice imenice u talijanskome jeziku ne mijenjaju nastavke po padežima, nego u svim padežima pridržavaju nastavak nominativa. Imenica mijenja nastavak samo kad prelazi iz jednine u množinu, ali ni to nije uvijek slučaj. Kako bi se u talijanskome jeziku pravilno označio odnos koji se u hrvatskome označuje padežnim nastavcima, u talijanskom se jeziku pred imenice stavljaju neki prijedlozi (Jernej, 2005: 36).

Još jedna razlika između navedenih jezika jest i glagolski način kojega nema u hrvatskome. Ovisno o tome koji je izraz ili glagol u glavnoj rečenici zavisna rečenica zahtijeva

upotrebu konjunktiva u talijanskome jeziku (<https://www.smart-jezici.hr/2019/05/14/najcesce-zablude-u-ucenju-talijanskog-jezika/>).

Kao i u svakome drugom jeziku, i u talijanskome postoji relativno mnogo iznimki od određenih pravila. Navedene su samo neke od najistaknutijih razlika između talijanskoga i hrvatskoga jezika, a osim njih postoje i druge. One nisu od velike važnosti za ovaj rad, već je dovoljno biti upoznat s osnovnim razlikama. Ovo kratko upoznavanje s tim razlikama važno je za empirijski dio rada i primjere miješanja talijanskoga i hrvatskoga jezika u govoru djevojčice. Uporabom literature iz područja učenja talijanskoga jezika moći će se donijeti zaključci o primjerima miješanja jezika, odnosno utvrditi prenosi li se gramatika jednog jezika u drugi.

6. Metodologija

Metodologija istraživanja temelji se na analizi audiosnimki spontanoga govora djevojčice Petre i mene, autorice ovoga rada. Transkribirale su se audiosnimke i stvorio pisani korpus.

Petra Domio je djevojčica u dobi od 6 godina, a njezin razvoj dvojezičnosti pratila sam od samoga početka. Petrina majka, odnosno moja sestra je Hrvatica, a Petrin je otac Talijan. Petra je rođena u Italiji te živi u malom mjestu Proseccu, nedaleko Trsta. Petra je na samome početku bila izloženija hrvatskome jeziku s obzirom na to da smo je više čuvale njezina baka Dubravka i ja. Petrini su se roditelji u međusobnoj komunikaciji ponekad koristili i engleskim jezikom, dok su u komunikaciji s Petrom prvo primjenjivali OPOL-strategiju. Majka, iako tečno govori i talijanski jezik, s Petrom je najčešće komunicirala na hrvatskome jeziku, a otac na talijanskome. U dobi od tri godine Petra kreće u vrtić te se tada povećava njezina izloženost talijanskome jeziku. S obzirom na to da žive u Italiji, komunikacija između Petre i njezine majke ponekad se odvija i na talijanskome jeziku, ovisno o situaciji, ali i motiviranosti djevojčice za upotrebu nekog od jezika.

Petrin mlađi brat Aleksander nedavno je navršio tri godine, a uspoređujući njegov dvojezični razvoj s Petrinim, bolje je usvojio talijanski jezik negoli hrvatski jezik. On je od samoga početka bio više okružen talijanskim jezikom. Ranije je krenuo u vrtić, što je sigurno utjecalo na usvajanje talijanskoga, ali se i komunikacija između Petre i njega najčešće odvijala također na talijanskome jeziku.

7. Analiza korpusa – primjeri komunikacije na hrvatskome jeziku u dvojezičnoj obitelji

Prikupljeni korpus podataka odlučila sam podijeliti u 3 skupine u kojima se pretpostavlja utjecaj talijanskoga jezika: fonetsku, leksičku i sintaktičku. Osim navedenih skupina u analizi govora djevojčice Petre pojavljuju se i određene specifičnosti poput utjecaja kajkavskoga narječja i same razvojne faze govora.

7.1. Pretpostavljeni utjecaj talijanskoga jezika na fonetskoj razini

S obzirom na to da Petra odrasta u dvojezičnoj obitelji, zanimljiv je podatak da se svojoj majci Hrvatici obraćala s *mamma* kao u talijanskome jeziku, a svome se ocu Talijanu obraćala s *tata* na hrvatskome jeziku.

7.2. Pretpostavljeni utjecaj talijanskoga jezika na leksičkoj razini

Pretpostavka je da zbog nedovoljno razvijenoga hrvatskog vokabulara djevojčica Petra ponekad poseže za talijanskim riječima kako bi mogla nastaviti komunikaciju koju je započela na hrvatskome jeziku. Kada je tek počela sastavljati rečenice, imala je podjednako znanje hrvatskoga i talijanskoga jezika te je u jednakoj mjeri rabila i talijanske i hrvatske riječi. Zbog talijanskoga prebivališta i utjecaja odgojno-obrazovnih ustanova, ali i društva može se zaključiti da je talijanski jezik s vremenom prevladao. U sljedećim primjerima vidljiv je utjecaj talijanskoga jezika na leksičkoj razini.

U prvome primjeru *ja čujem*, Petra je zapravo željela reći ono što je osjetila dodirom pa je tako i doslovno prevela kao što bi to bilo u talijanskome jeziku *Io sento*. U primjeru *još od dva* također nailazimo na utjecaj talijanskoga jezika na leksičkoj, ali i na sintaktičkoj razini zato što bi doslovan prijevod na talijanski jezik bio *piu dalle due*. U sljedećim je rečenicama samo jednu riječ zamijenila nazivom na talijanskome jeziku:

- *Ja sam malo stanca.* – Ja sam malo *umorna*.
- *Ja papam poslije purè.* – Ja papam poslije *pire*.
- *Ona ima gonna.* – Ona ima *suknju*.
- *Išli smo u parco gioco.* – Išli smo na *igralište*.

- *Pjesmica od crtić croati.* – Pjesmica hrvatskog crtića.

7.3. Pretpostavljeni utjecaj talijanskoga jezika na sintaktičkoj razini

U talijanskome se jeziku gramatičke kategorije izražavaju prijedlozima, a u hrvatskome sklonidbom po padežima. U sljedećim je primjerima vidljivo i da djevojčica u razgovoru ne sklanja imenske riječi, već ih najčešće zadržava u nominativu.

- *Vozio se u autobus.* (autobusu)
- *Mi dodaš ona vrećica.* (onu vrećicu)
- *U moju školu.* (u mojoj školi)
- *Sad tata papa s rukama pizza.* (pizzu)

Pri tvorbi posvojnih pridjeva Petra se koristi načinom da prijedlog *od* stavlja ispred imenica u genitivu, što je i doslovan prijevod s talijanskoga jezika na hrvatski.

- *Pjesmica od crtić croati.* – *La canzone del cartone croato.*
- *Mama od moje tate je dobra kuharica.* – *La mamma del mio papà e una brava cuoca.*

U talijanskome jeziku riječ *perche* služi kao uzročni veznik i kao upitna zamjenica, dok u hrvatskomu razlikujemo dvije konstrukcije – *zašto* kao upitnu zamjenicu te *zato što* kao uzročni veznik. Zato u idućim primjerima možemo vidjeti da djevojčica ne razlikuje te dvije konstrukcije te rabi *zašto* u obama slučajevima.

- Dora: *Zašto voliš balerine?*
Petra: *Zašto rade lijepi balet.* – *Perché stanno balando un ballet molto bello.*
- *Ne pričati zašto onda ne mogu raditi, ok?* – *Non parlare perché allora non posso lavorare, ok?*

Osim spomenutih pojava u kojima talijanski jezik utječe na hrvatski, u Petrinu se govoru ponekad manifestira i kao doslovan prijevod s talijanskoga na hrvatski jezik. U sljedećim primjerima bit će vidljivo da se to događa s poretkom riječi u rečenici, u korištenju glagolskim vremenima (izražena uporaba infinitiva umjesto imperativa, kao i njihova interferencija te uporaba prezenta umjesto perfekta i futura) te u uporabi enklitika.

- *Ne hoću. – Non voglio.*
- *Sam naljutita. (Ljuta sam.) – Sono arrabbiata.*
- *Još od dva. (Više od dva.) – Più dalle due.*
- *Ne se radi to. (To se ne radi.) – Questo non si fa.*
- *Imamo ručak samo za nas dva. (Imamo ručak samo za nas dvije.) – Abbiamo il pranzo solo per noi due.*
- *Radimo rođendan. – Facciamo il compleanno.*
- *Ne reći slučajno! (Nemoj slučajno reći!) – Non dire per caso.*
- *Onda stavimo neki druga boja. – Allora prendiamo un altro colore.*
- *Baka radi sport s Aleksanderom. – La nonna sta facendo sport con Aleksander.*
- *Ja papam poslije pure. – Io mangio dopo il purè.*
- *Ne pričati zašto onda ne mogu raditi, ok? – Non parlare perché allora non posso lavorare, ok?*
- *Poslije kad nema više kiše idemo van i skačemo. – Dopo, quando non pioverà, andremo fuori a saltare.*
- *Možda poslije ima duga. – Dopo, forse, ci sarà l'arcobaleno.*
- *Teta, mi možeš pomoziti? – Zia, mi puoi aiutare?*

7.4. Utjecaj kajkavskoga narječja

Izuzev hrvatskoga standardnog jezika djevojčica Petra susretala se i s kajkavskim narječjem s obzirom na to da je majčina strana obitelji odrasla u Međimurju. Utjecaj kajkavskoga narječja uočljiv je na leksičkoj i sintaktičkoj razini. Petra se u tome pogledu koristi futurom drugim i značajkom finalnoga -l.

- *Čuješ kak lijepo? (miris ruku)*
- *Ja kad budem velika, ja budem radila.*
- *Znaš da neki dan tata nije papal pizzu s rukama.*
- *On je rekel.*
- *On je došal.*
- *Možem još paradajza?*
- *Teta, kak se reče?*

7.5. Razvojna faza govora

Razvojna faza u Petrinu govoru dogodila se na fonetskoj, leksičkoj i sintaktičkoj razini, a u ovome je radu izdvojeno samo nekoliko prikupljenih primjera.

- *Gatrovasci* (vatrogasci)
- *Laške* (lakše)
- *Kertica* (krtica)
- *Dva ženke i jedan dečko.* (Dvije žene i jedan dečko.)
- *Oči me boli.* (Oči me peku.)
- *Možem malo vodice?* (Mogu malo vodice?)
- *Došla mama i tata.* (Došli su mama i tata.)
- *Ko je uzme?* (Tko je uzeo?)
- *Što reću sad?* (Što sad govore?)
- *Ja opram zube.* (Oprala sam zube.)

8. Zaključak

Kada je riječ o usvajanju jezika, spontanome procesu poboljšanja jezične i komunikacijske kompetencije, rana se dob može smatrati kritičnim periodom za usvajanje jezika. Iako je jezični razvoj svakoga djeteta individualan, neminovno podrazumijeva dvije faze. Prva je predjezična faza, u kojoj dijete još ne govori riječi u pravome smislu, no na druge načine komunicira s okolinom. Ta faza obično traje do prve godine života. Pred kraj predjezične faze djeca počinju usvajati i prve jezične elemente, odnosno intonaciju i ritam materinskoga jezika. Glasovi koji su motorički i jednostavniji za izvedbu javljaju se u ranijoj dobi djeteta, dok se artikulacija složenih glasova usavršava duže vremena.

Spajanjem artikuliranih glasova nastaju riječi. U razdoblju od navršene godine života pa do 18. mjeseca prvo se javljaju jednosložne i dvosložne riječi. U razdoblju od 18. do 24. mjeseca djeca usvajaju pojedine vrste riječi. Prvo se usvajaju imenice i glagoli, potom pridjevi, a nešto kasnije i zamjenice, brojevi te neki prilozi. Fond riječi proširuje se vrlo brzo, i u pogledu broja novousvojenih riječi, i u pogledu broja upotrebljivanih riječi u komunikaciji. Od treće godine djetetova života znatno se razvija fonološka svjesnost, koja predstavlja svjesnost fonoloških segmenata govora. Krajem treće godine života većina djece ovladat će fonemskim sustavom, gotovo svim vrstama gramatičkih oblika, temeljnom rečeničnom strukturom te dovoljnim fondom riječi za uspješnu svakodnevnu komunikaciju s okolinom. Većina djece do navršene četvrte godine ovlada osnovama materinskoga jezika. U dobi od četvrte do pete godine dijete većinu glasova izgovara ispravno, osim nekih kao što su *l, r, č, ć, š, ž, dž, đ*. Služi se istom gramatikom kao i osobe u obitelji. Od pete do šeste godine života dijete se koristi svim vrstama rečenice. Govor je u potpunosti točan, a gramatička struktura koju dijete upotrebljava uključuje množinu, različita glagolska vremena, različite padeže, prijedloge itd. Do polaska u školu dijete je sposobno razumjeti i reproducirati složenije i manje uobičajene rečenične konstrukcije.

Usvajanje jezika odvija se spontano i nesvjesno, no u pozadini se odvijaju različiti procesi. Djetetov je jezični razvoj povezan s njegovim lingvističkim sposobnostima, ali i s drugim čimbenicima sociološke, psihološke, kognitivne, pa i genetske prirode. Upravo je to razlog zašto je jezični razvoj svakoga djeteta individualan.

Dijete od sama rođenja može biti izloženo više različitih jezika. Na usvajanje hrvatskoga jezika može se gledati kao na usvajanje materinskoga jezika, ali kao i na usvajanje drugoga ili stranoga jezika. Iako proces usvajanja materinskoga i drugoga jezika posjeduje

mnogo zajedničkih karakteristika, postoje i određene specifičnosti kada je riječ o usvajanju drugoga jezika. Individualni i okolinski čimbenici važniji su za usvajanje drugoga, odnosno stranoga jezika nego što je to slučaj pri usvajanju materinskoga. Za usvajanje drugoga i stranoga jezika važna je podrška obitelji i okoline. Roditelji trebaju donijeti i odluku kojom će se strategijom usvajanja jezika koristiti; npr. hoće li se svaki roditelj djetetu obraćati samo na jednome jeziku ili na više njih. Roditelji će strategiju odabrati sukladno vlastitu poznavanju jezika, ali i sukladno mnogim specifičnim okolnostima. Ipak čini se da odabir strategije nije presudan za usvajanje jezika, već da primjerena strategija može jedino ubrzati jezični razvoj djeteta.

Status nekoga jezika u govornika može se s vremenom promijeniti. To je bilo vidljivo i iz praktičnoga dijela rada, u kojem je analiziran govor djevojčice Petre. Petra je prvo tečnije govorila hrvatski jezik, dok joj je drugi jezik bio talijanski, no situacija se mijenja kada djevojčica polazi u vrtić te se sve više izlaže talijanskom jeziku.

Za istraživački dio rada koristila sam se metodom snimanja spontanoga govora djevojčice Petre kako bih napravila kratku studiju o slučaju hrvatsko-talijanske dvojezičnosti. Svoje istraživanje podijelila sam u tri skupine u kojima se pretpostavlja utjecaj talijanskoga jezika: fonetsku, leksičku i sintaktičku. Osim spomenutih skupina u radu sam navela i neke specifičnosti njezine razvojne faze u govoru te utjecaj kajkavskoga narječja.

Pretpostavljeni utjecaj talijanskoga jezika na fonetskoj razini pojavljuje se samo u primjeru u kojem se Petra obraća majci s izrazom *mamma* na talijanskome jeziku, a ocu se obraća s izrazom *tata* na hrvatskome jeziku. Pretpostavljeni utjecaj talijanskoga jezika na leksičkoj razini pojavljuje se često kada s Petrom želimo komunicirati na hrvatskome jeziku. Petra tada u rečenice dodaje riječi na talijanskom jeziku kako bi mogla reći i objasniti ono što želi. Riječi na talijanskome jeziku rabi zbog nedovoljno razvijena vokabulara na hrvatskome ili kada se ne može sjetiti točnoga prijevoda na hrvatskome jeziku te joj je lakše i brže završiti rečenicu na taj način (*Ona ima gonna*). Najviše je primjera prikupljeno na sintaktičkoj razini, u kojoj se pretpostavlja utjecaj talijanskoga jezika. Najčešće pogreške u Petrinu govoru vezane su za imenske riječi koje ne sklanja, već ih zadržava u nominativu (*Mi dodaš ona vrećica?*) zato što se gramatičke kategorije u talijanskom jeziku izražavaju prijedlozima. Doslovan prijevod talijanskoga jezika na hrvatski pojavljuje se prilikom tvorbe posvojnih pridjeva tako da prijedlog *od* stavlja ispred imenica u genitivu (*Mama od moje tate je dobra kuharica*). U govoru je također vidljivo nerazlikovanje konstrukcija *zato što* i *zašto* te sama njihova primjena

jer se u talijanskome jeziku rabi *perche* kao uzročni veznik i kao upitna zamjenica (*Ne pričati zašto onda ne mogu raditi, ok?*). Osim doslovnoga prijevoda s talijanskoga na hrvatski jezik (*Ne hoću*) zabilježeni su i primjeri obrnuta poretka riječi (*Sam naljutita*), uporaba enklitika (*Ne se radi to*), uporaba infinitiva umjesto imperativa (*Ne reći slučajno!*), interferencija infinitiva i imperativa (*Teta, mi možeš pomoći?*) te uporaba prezenta umjesto perfekta i futura (*Možda poslije ima duga*). S obzirom na to da je moja obitelj odrasla u Međimurju, u Petrinu govoru primjećujemo i utjecaj kajkavskoga narječja. Osim samoga leksika (*paradajz*), potvrđen je futur drugi (*Ja kad budem velika*), kao i gubitak finalnoga *-l* (*On je rekel.*) Na samome kraju istraživanja izdvojeno je nekoliko primjera koji su svrstani u razvojnu fazu govora (*gatrovasci; oči me boli, ko je uzmel?*).

Analizom govora djevojčice Petre potvrđeno je koliko stanovanje u drugoj državi i odgojno-obrazovne institucije utječu na materinski jezik, u ovom slučaju na hrvatski jezik bez obzira na to koliko se njime koristi u svakodnevnoj komunikaciji.

Popis tablica i slika

Slika 1. Grafički prikaz razvoj govora djeteta	14
Tablica 1. Odnos izraza, sadržaja i uporabe jezičnoga znaka u mocijskim leksemima.....	19
Tablica 2. Odnos izraza, sadržaja i uporabe jezičnoga znaka u mocijskim gramatemima	20
Tablica 3. Osnovni tipovi dvojezičnih obitelji.....	37

Literatura

Knjige:

1. Apel, K., Masterson, J. (2011.). *Jezik i govor od rođenja do 6 godine*. Zagreb, Ostvarenje.
2. Bouko, C. et. al. (2020.). *How to raise a bilingual child Practical guide for parents with ready-to-use activities*, Luxembourg, PEaCH & European Commission.
3. Clark, E. V. (2016.). *First Language Acquisition*, Cambridge, Cambridge University Press.
4. Haznedar, B., Gavrusseva, E. (2013.). Childhood second language acquisition, u: Herschensohn, J., Young-Scholten, M. (ur.) *The Cambridge Handbook of Second Language Acquisition*, Cambridge, Cambridge University Press, str. 338–353.
5. Jelaska, Z. (2012.). Ovladavanje materinskim i inim jezikom, u: Mićanović, M. (ur.) *Inojezični učenik u okruženju hrvatskog jezika. Okviri za uključivanje inojezičnih učenika u odgoj i obrazovanje na hrvatskome jeziku*, Zagreb, Agencija za odgoj i obrazovanje.
6. Jernej, J. (1999.). *Talijanska gramatika za svakoga. Grammatica italiana per tutti*, Zagreb, Školska knjiga.
7. Jernej, J. (2005.). *Konverzacijska talijanska gramatika za početnike i naprednije*, Zagreb, Školska knjiga.
8. Kovačević, M., Palmović, M., Hržica, G. (2009.). The acquisition of case, number and gender in Croatian, u: Stephany, U., Voeikova, M. D. (ur.) *Development of Nominal Inflection in First Language Acquisition A Cross-Linguistic Perspective*, Berlin, New York, Mouton de Gruyter, str. 153–179.
9. Larsen-Freeman, D. (2012.). Complexity theory, u: Gass, S. M., Mackey, A., *The Routledge Handbook of Second Language Acquisition*, London & New York, Routledge, Taylor and Francis Group.
10. Larsen-Freeman, D. (2015.). Complexity theory, u: VanPatten, B., Williams, J. (ur.) *Theories in second language acquisition*, New York, Taylor & Francis.
11. Mihaljević, M. (2013.). Mocijska tvorba kao leksikografski problem, u: Matasović, R. (ur.) *Od indoeuropeistike do kroatistike: zbornik u čast Daliboru Brozoviću*, HAZU, Zagreb, str. 361–373.

12. Patekar, J. (2011.). Morfološke pogreške u govoru desetogodišnjaka, u: Bežen, A., Majhut, B. (ur.) *Redefiniranje tradicije: dječja književnost, suvremena komunikacija, jezici i dijete*, Zagreb, Učiteljski fakultet u Zagrebu, str. 461–470.
13. Pavletić, V. et. al. (1969.). *Pedagogija*, Zagreb, Matica Hrvatska.
14. Pavličević-Franić, D. (2005.). *Komunikacijom do gramatike. Razvoj komunikacijske kompetencije u ranome razdoblju usvajanja jezika*. Zagreb, Alfa.
15. Posokhova, I. (2008.). *Razvoj govora i prevencija govornih poremećaja u djece*. Buševac, Ostvarenje.
16. Prebeg-Vilke, M. (1991.). *Vaše dijete i jezik. Materinski, drugi i strani jezik*, Zagreb, Školska knjiga.
17. Raffaelli, I. (2015.). *O značenju. Uvod u semantiku*. Zagreb, Matica hrvatska.
18. Rouse J. M., Rouse, S. (2005). *Poslovne komunikacije – kulturološki i strateški pristup*, Zagreb, MASMEDIA
19. Sheridan, D. M. (1997.). *Dječji razvoj – od rođenja do pete godine*. Zagreb, Educa.
20. Thomas, M. (2013.). History of the study of second language acquisition, u: Herschensohn, J., Young-Scholten, M. (ur.) *The Cambridge Handbook of Second Language Acquisition*, Cambridge, Cambridge University Press.
21. VanPatten, B., Williams, J. (2015.). Early Theories in SLA, u: VanPatten, B., Williams, J. (ur.) *Theories in second language acquisition*, New York, Taylor & Francis.

Članci:

1. Barić, E. (1987.). *Mocijski parnjaci i njihova upotreba*, *Rasprave*, 13 (1), str. 9–18.
2. Bašić, M. (2017.). *Inojezični razvoj i teorije dinamičnih sustava*, *Croatica et Slavica Iadertina*, 13 (2), str. 287–320.
3. Baždarić, T. (2015.). *Obitelj pred izazovima dvojezičnosti: zablude i istina o učincima istovremene dvojezičnosti na djecu i obitelj*, *Acta Iadertina* 12 (1), str. 1–15.
4. Blaži, D., Arapović, D. (2003.). *Artikulacijski nasuprot fonološkom poremećaju*, *Govor*, 20 (1), str. 27–38.
5. Byers-Heinlein, K., Lew-Williams, C. (2013.). *Bilingualism in the Early Years: What the Science Says*, *Learn Landsc*, 7 (1), str. 95–112.
6. Ćoso, Z. (2016.). *Problematika ovladavanja jezikom*, *Croatica et Slavica Iadertina*, 12/2 (12), str. 493–512.

7. De Houwer, A. (2007.). *Parental language input patterns and children's bilingual use*, Applied Psycholinguistics, 28 (3), str. 411–424.
8. Farago, E., Arapović, D., Heđever, M. (1998.). *Fonološki-artikulacijski poremećaji kod hrvatske djece*, Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja, 34 (2), str. 165–182.
9. Glavaš, O. (2022.). *Uloga dobi u učenju stranog jezika*, Varaždinski učitelj, 5 (10), str. 1–8.
10. Hržica, G. et. al. (2015.). *Dominantnost jezika dvojezičnih govornika talijanskog i hrvatskog jezika*, Logopedija, 5 (2), str. 34–40.
11. Hržica, G., Padovan, N., Kovačević, M. (2011.). *Društvenojeznični utjecaj na dvojezičnost – hrvatske dvojezične zajednice u Istri i Beču*, Lahor, 2 (12), str. 175–196.
12. Ivanović, B. (2020.). *Dvojezičnost i kognitivna funkcija*, Psyche, 3 (1), str. 26–35.
13. Kim, S., Plotka, R. (2016.). *Second Language Acquisition in Early Childhood: Recommendations for Policymakers, Administrators, and Teachers*, Dimensions of Early Childhood, 44 (1), str. 18–24.
14. Kolić-Vehovec, S. (2003.). *Razvoj fonološke svjesnosti i učenje čitanja: trogodišnje praćenje*, Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja, 39 (1), str. 17–32.
15. Kovačević, M. (2009.). *Istraživanja o usvajanju drugoga i/ili stranoga jezika: suvremeni pravci razvoja*, Strani jezici, 38 (2), str. 159–168.
16. Kuo, C.C. et. al. (2010.). *Identifying young gifted children and cultivating problem solving abilities and multiple intelligences*, Learning and Individual Differences, 2 (4), str. 365–379.
17. Matovac, D., Tanacković Faletar, G. (2009.). *Uporabno utemeljena teorija usvajanja jezika oprimjerena razvojem padežnoga sustava imenica hrvatskoga jezika*, Suvremena lingvistika, 35 (68), str. 247–273.
18. Pavličević-Franić, D., Sikirić, M. (2005.). *Inovacijski semantemi u procesu usvajanja jezičnoga znaka*, Jezik, 52 (3), str. 92–102.
19. Peti, M. (1982.). *Uloga jezičnog znaka u suvremenom hrvatskom pjesništvu: od ideologije do ideograma*, Rasprave, 8-9 (1), str. 71–126.
20. Puljak, L. (2008.). *Razvoj dječjih pojmova (značenja riječi) i nastavna komunikacija*, Metodika, 9 (1), str. 18–28.
21. Seo, Y. (2022.). *Bilingual myths and challenges of bilingual parenting as nonnative English speakers*, Asia Pacific Education Review volume, 23, str. 489–499.

22. Sočanac, L. (2002.). *Talijanizmi u hrvatskome jeziku*, Contemporary linguistics, 53-54 (1-2), str. 127–142.
23. Šego, J. (2009.). *Utjecaj okoline na govorno-komunikacijsku kompetenciju djece; jezične igre kao poticaj dječjem govornom razvoju*, Govor, 26 (2), str. 119–149.
24. Vrsaljko, S., Paleka, P. (2018.). *Pregled ranoga govorno-jezičnoga razvoja*, Magistra ladertina, 13 (1), str. 139–159.
25. Vujnović Malivuk, K., Palmović, M. (2015.). *Dvojezično usvajanje jezika: povezanost s jezičnim teškoćama i nejezičnim sposobnostima*, Logopedija, 5 (1), str. 20–24.
26. Vuletić, B. (1988.). *Jezični znak, govorni znak, pjesnički znak*, Filologija, (16), str. 181–185.

Mrežni izvori:

1. Čedomir, K. (2014.). *Razvoj teorija i metoda učenja stranog jezika*. Preuzeto s: <http://svarog.nubl.org/wp-content/uploads/2014/12/Razvoj-teorija-i-metoda-ucenja-stranog-jezika.pdf> (5. 4. 2023.)
2. LaMarr, T. (2022.). *Multilingual Children*. Preuzeto s: [https://socialsci.libretexts.org/Bookshelves/Early_Childhood_Education/Infant_and_Toddler_Care_and_Development_\(Taintor_and_LaMarr\)/14%3A_Multilingualism/14.03%3A_Demographics_of_Multilingual_Children](https://socialsci.libretexts.org/Bookshelves/Early_Childhood_Education/Infant_and_Toddler_Care_and_Development_(Taintor_and_LaMarr)/14%3A_Multilingualism/14.03%3A_Demographics_of_Multilingual_Children) (18. 4. 2023.)
3. Leksikografski zavod Miroslav Krleža. *Denotacija*. Preuzeto s: <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=14586> (2. 4. 2023.)
4. Leksikografski zavod Miroslav Krleža. *Leksem*. Preuzeto s: <https://enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=35931> (2. 4. 2023.)
5. Limacher-Riebold, U. (2020.). *Family Language Strategies*. Preuzeto s: <https://utesinternationalounge.com/family-language-strategies/#:~:text=2%20Persons%20%20Languages,two%20languages%20with%20each%20other>. (14. 4. 2023.)
6. Prpić, D. (2021.). *Kalendar jezično-govornog razvoja (3-4 god. i 4-5 god.)*. Preuzeto s: <https://vrtic-cetiririjeke.hr/media/attachments/2021/07/26/kalendar-govorno-jezicnog-razvoja-djece-od-3-do-5-godina.pdf> (29. 3. 2023.)

7. Smart škola. *Najčešće zablude u učenju talijanskog jezika*. Preuzeto s: <https://www.smart-jezici.hr/2019/05/14/najcesce-zablude-u-ucenju-talijanskog-jezika/> (22. 4. 2023.)

Sažetak

Rad se bavi usvajanjem hrvatskoga jezika u ranoj dobi. Cilj istraživanja bio je analizirati teorijske aspekte usvajanja hrvatskoga jezika, kao i teorijske aspekte dvojezičnosti i višejezičnosti. U empirijskome dijelu rada analiziran je govor djevojčice Petre, koja od svog rođenja živi u dvojezičnoj obitelji. Cilj istraživanja bio je analizirati položaj hrvatskoga jezika u dvojezičnoj obitelji te stupanj razvoja hrvatskoga jezika u odnosu na talijanski. Utvrđen je utjecaj talijanskoga jezika na fonetskoj, leksičkoj i sintaktičkoj razini. Potvrđene su i određene specifičnosti poput utjecaja kajkvaskoga narječja i same razvojne faze govora.

Ključne riječi: jezik, jezični razvoj, hrvatski jezik, talijanski jezik, dvojezičnost, višejezičnost

Summary

The paper focuses on the early origins of the Croatian language. The point of the research was to examine the theoretical aspects that prompted the acquisition of the Croatian language, as well as the theoretical influence of bilingualism and multilingualism. In the empirical part of the paper analyses is a little girl named Petra who has lived with her bilingual family since her birth. The goal of the research was to analyze the influence of the Croatian language in a bilingual family as well as the level of progressiveness is comparison to that of the Italian language. The influence of the Italian language at the phonetic, lexical and syntactic levels was determined. Certain specificities such as the influence of the Kajkavian dialect and the developmental phase of speech themselves have also been confirmed.

Keywords: language, language development, Croatian language, Italian language, bilingualism, multilingualism